

## **NURİ SAİT PAŞA’NIN TÜRKİYE ZİYARETİ VE 1946 TÜRKİYE-IRAK DOSTLUK VE İYİ KOMŞULUK ANTLAŞMASI**

**Gürbüz ARSLAN\***

### **Öz**

*Bu çalışmada 1926 yılında Ankara Antlaşması'nın imzalanması ile başlayan, II. Dünya Savaşı esnasında kesintiye uğrayan Türkiye-İrak ilişkilerini geliştirmek amacıyla Türkiye'ye gönderilen Irak Ayan Meclisi Başkanı Nuri Sait Paşa'nın 1946'da Türkiye ziyareti ve ziyaret sonrası imzalan Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması ele alındı. Türkiye-İrak ilişkilerinin başlaması ve gelişminden kısaca bahsedildikten sonra iki ülkenin kesintiye uğrayan ilişkilerini niçin geliştirmek istedikleri üzerinde duruldu. Nuri Sait Paşa'nın Türkiye'deki faaliyetleri, Türkiye-İrak Antlaşması'nın imzalanma süreci, antlaşma metni ve antlaşma sonrası Irak ve Türkiye Meclislerinde yaşanan gelişmelerden bahsedildi. Daha sonra da antlaşmanın iki ülkeye sağladığı faydalar izah edilmeye çalışıldı.*

*Çalışmanın kaynaklarını öncelikli olarak dönemin basını ile TBMM Zabıt Cerideleri oluştururken, konuyla alakalı arşiv belgeleri, kitap, tez ve makalelerden de yararlanıldı.*

**Anahtar Kelimeler:** *Türkiye, Irak, Kral Faysal, Kral Naibi Abdülillah, Nuri Sait Paşa, Türk-İrak Antlaşması.*

### **Abstract**

## **NURI SAID PASHA'S VISIT TO TURKEY AND THE TREATY OF FRIENDSHIP AND GOOD NEIGHBOURHOOD CONCLUDED BETWEEN IRAQ AND TURKEY IN 1946**

*This study deals with the visit of Iraqi Prime Minister Nuri Said Pasha to Turkey, aiming to improve the Turkey-Iraqi relations that were established by the Treaty of Ankara in 1926 and interrupted during the World War II; and with the Treaty of*

\* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Zonguldak, Türkiye.

E-mail: arslan-gurbuz@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9973-8755>.

Makalenin Geliş Tarihi: 04.09.2018

Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 24.10.2018

*Friendship and Good Neighborhood signed after his visit in 1946. After touching briefly on the establishment and development of Turkey-Iraqi relations, the reasons why the two countries wanted to redevelop good relations after an interruption period are discussed. The study also covers the activities of Nuri Said Pasha in Turkey, the signing process of the Turco-Iraqi Treaty, treaty text and the developments both in Turkish and Iraqi Parliaments after the treaty was concluded. Lastly, the benefits of the Treaty are discussed in terms of both Turkey and Iraq.*

*The references of this study include mainly the press of the period and minutes of Grand National Assembly of Turkey as well as archive documents, books, theses and articles.*

**Key Words:** Turkey, Iraq, King Faisal, Regent Abdülillah, Nuri Said Pasha, Turkish-Iraqi Treaty.

## Giriş

Tarihte “Mezopotamya” adıyla bilinen Irak, Osmanlı Devleti’nin Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinden oluşan bölgeye verilen isimdir.<sup>1</sup> Bereketli ve stratejik öneme sahip Irak toprakları, en eski devirlerden itibaren pek çok göç ve istilaya maruz kalırken,<sup>2</sup> 1555 yılında Safevi Devleti’yle imzalanan Amasya Antlaşması’yla da Osmanlı Devleti’nin egemenliği altına girdi.<sup>3</sup> XVIII. yüzyıldan itibaren İngiltere, zengin kaynakları, iktisadi ve coğrafi konumları sebebiyle Basra ve Bağdat gibi ticari merkezler üzerinden bölgeyle ilgilenmeye ve ticaret yapmaya başladı.<sup>4</sup>

XVIII. yüzyıl sonunda Fransa’nın Mısır’ı işgal etmesi İngiltere’nin Irak’la ilgili politika değişikliğine gitmesine neden oldu. Çünkü İngiltere, Mısır’ın işgalini kendisinin Yakın Doğu ve Hindistan’daki varlığına yönelik bir tehdit olarak algıladı. Bu tehdidi önlemek için de Bağdat’a siyasi bir konsolos atayarak, hem Fransa’nın Asya’daki planlarını bozmak hem de Basra Körfezi ve Bağdat Eyaleti’nde İngiliz nüfuzunu geliştirmek istedi.<sup>5</sup>

<sup>1</sup> Zekeriya Kurşun, “Osmanlı’dan Amerika’ya Tanımlanamayan Ülke: Irak”, **Irak Dosyası**, C. I, Yay.: Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan, İstanbul, 2003, s. 1.

<sup>2</sup> İmâdüddin Halil el-Talib, “Başlangıçtan Osmanlı Dönemine Kadar Irak” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)**, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 87.

<sup>3</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016, s.361.

<sup>4</sup> Davut Hut, “Gertrude L. Bell’in Osmanlı Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Irak Krallığı’nın Kurulmasındaki Rolü” **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 35, 2016 (Güz), s. 119.

<sup>5</sup> Nurcan Yurdakul, **Bağdat ve Basra’da İngiliz Konsoloslukları**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 6-10.

Bu arada Osmanlı Devleti de bir taraftan Tanzimat ruhunun getirdiği hareketlilik, bir taraftan da Basra Körfezi'nde uluslararası rekabetin artması sonucu dikkatini bu bölgeye verdi. Osmanlı Devleti bölgede kaybetmeye başladığı nüfuzunu yeniden tesis etmek için buraya merkezden valiler atadı.<sup>6</sup> Daha sonra da idari, askeri, eğitim ve iktisadi alanda reformlara girişerek, askerlik ve vergi işlerini düzenlemek için nüfus sayımı, tarım ve sulamayı iyileştirmek için de arazi çalışmaları yaptı.<sup>7</sup>

XIX. yüzyılın sonlarına doğru ise Bağdat Demiryolu ve Irak petrollerine olan Avrupa ilgisi ve rekabeti giderek arttı. Böyle bir ortamda Bağdat Demiryolu yapımı ile petrol çıkarma ve işletme imtiyazının Almanlara verilmesi bölgedeki uluslararası rekabeti daha da şiddetlendirdi. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na dâhil olmasıyla birlikte Irak topraklarında İngiliz işgali başlarken, yeni bir döneme de girildi.<sup>8</sup>

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Orta Doğusunu paylaşmak için 16-26 Nisan 1920 tarihleri arasında düzenlenen San Remo Konferansı'nda da İngiltere ve Fransa, Amerika Birleşik Devletleri'nin konferansa katılmamasından yararlanarak, Orta Doğu'daki manda rejimlerini aralarında paylaştılar. Böylece Suriye ve Lübnan Fransız, Irak, Ürdün ve Filistin'de İngiliz mandasına verildi.<sup>9</sup>

Irak'ta manda yönetiminin ilanıyla birlikte, muhafazakâr halk, aşiretler ve özellikle de güneydeki Şiiiler arasında başlayan huzursuzluk ve isyan girişimleri bölgenin idaresinin kolay olmayacağını İngilizlere gösterdi.<sup>10</sup> Böyle bir dönemde İngiliz mandası altındaki Irak, Ürdün ve Filistin gibi yeni Arap devletlerinin geleceğini tayin etmek üzere Kahire'de bir konferans toplandı. Konferansta Irak'ta şiddetlenen Arap milliyetçiliği ve Şii ayaklanmasını önlemek adına, Fransa'nın Suriye'den sürdüğü ve o sırada Londra'da bulunan Faysal'ın kral adayı olarak Bağdat'a davet edilmesi kararlaştırıldı.

<sup>6</sup> Zekeriya Kurgun, **Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhabi hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 4-5.

<sup>7</sup> Gökhan Çetinsaya, "Osmanlı Dönemi Irak (XIX. Yüzyıl)", **İslam Ansiklopedisi**, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 93-94.

<sup>8</sup> Davut Hut, "Bağdat Demiryolu ve Petrol Mücadelesi", **Die Bagdadbahn**, Ed.: M. Florian Hertsch/Mutlu Er, Hamburg, 2016, s. 80-95.

<sup>9</sup> Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1919-1980)**, C. I, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994, s. 198.

<sup>10</sup> Kuşun, **a.g.m.**, s. 10-11.

Çünkü böylece İngiltere hem bölgedeki huzursuzluğu sona erdirecek hem de Fransızlara kızgın olan Faysal sayesinde, Musul'da gözü olduğuna inandığı Fransa'ya karşı tedbir almış olacaktı.<sup>11</sup>

Nihayetinde yapılan bir referandumla halkın büyük çoğunluğunun Faysal'ın krallığını istediği ortaya kondu. Böylece Faysal, İngilizlerin desteği ile 23 Ağustos 1921'de Irak kralı ilan edilerek, Irak Haşimi Krallığı tesis edilmiş oldu.<sup>12</sup> Lakin Faysal'ın kral olması Irak'ta başlayan milliyetçi akımın güçlenmesini engelleyemedi. Bunun üzerine İngiltere, Irak'la münasebetlerini antlaşmalar vasıtasıyla düzenlemek için 10 Ekim 1922'de Irak'la bir dostluk antlaşması imzaladı. Manda yönetimini teyit eden antlaşmayla İngiltere'ye Irak'ın iç ve dış işlerinin idaresinde geniş yetkiler verildi. Bu antlaşma da milliyetçilerin baskısını hafifletmeyince, İngiltere 1926 yılından itibaren ülke üzerindeki kontrolünü biraz daha gevşetti.<sup>13</sup>

İngiltere 1926 Ankara Antlaşması'yla da Türkiye'nin Musul ve Kerkük konusunda artık bir tehlike oluşturmadığından emin oldu. Bu nedenle de kendisine hayli pahalıya mal olan doğrudan işgali sürdürmesinin bir anlamı olmayacağını düşünerek mandayı kaldırma kararı aldı. Şüphesiz mandanın kaldırılmasında Faysal'ın da İngilizler ile uyum içinde çalışmasının rolü vardı. Söz konusu gelişmelerin etkisiyle İngiltere ile Kral Faysal arasında Irak'ın bağımsızlığını hazırlayan ve 1922 manda antlaşmasını değiştiren 1930 İngiltere-İrak Antlaşması yapıldı. Kral Faysal daha sonra da 3 Ekim 1932'de ülkesinin bağımsız bir devlet olarak Milletler Cemiyetine girmesini de sağladı.<sup>14</sup>

## **1. Türkiye Cumhuriyeti-İrak Krallığı İlişkilerinin Başlaması ve Gelişimi**

### **1.1. 1926-1939 Dönemi**

5 Haziran 1926 tarihinde Türkiye adına Tefvik Rüştü (Aras), İngiltere adına Sir Ronald Lindsey, Irak Krallığı adına da Milli Müdafaa Bakanı Nuri Sait Paşa<sup>15</sup> tarafından imzalanan Ankara Antlaşması

<sup>11</sup> Konferans ve Faysal'ın Irak Krallığı görevine getirilmesi sürecinde İngiliz kadın casus Gertrude L. Bell'in oynadığı rol konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Hut, **Gertrude...**, s. 143-146.

<sup>12</sup> Kurşun, **a.g.m.**, s. 12-13.

<sup>13</sup> Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 201-203.

<sup>14</sup> Kurşun, **a.g.m.**, s. 15-16.

<sup>15</sup> 1888 yılında Bağdat'ta dünyaya gelen Nuri Sait Paşa 1909'da Osmanlı ordusunda subay

hem Türkiye-Irak sınırına son şeklini vermiş, hem de Türkiye-Irak ilişkilerinin ilk resmi adımını oluşturmuştu.<sup>16</sup> Bu sayede iki ülke arasında dostça münasebetler yavaş yavaş gelişirken, 25 Ekim 1928’de Irak’ın ilk Ankara Elçisi Sabih Beg Nasihat, Mustafa Kemal’e güven mektubunu sunarak göreve başladı.<sup>17</sup> Türkiye ise yaklaşık bir yıl sonra 23 Ekim 1929 tarihinde Tahir Lütfü’yü, Irak elçisi olarak atadı.<sup>18</sup>

Böyle bir ortamda bütün Ortadoğu ülkeleriyle iyi komşuluk ilişkileri kurmaya önem veren Kral Faysal’ın 6 Temmuz 1931’de Türkiye’yi ziyaret ederek,<sup>19</sup> Mustafa Kemal Atatürk’e iki ülke ilişkilerini karşılıklı çıkarlar çerçevesinde geliştirmek arzusunda olduğunu bildirmesi, ilişkilerinin güçlenmesine katkı sağlayan diğer bir gelişme oldu. Yapılan görüşmelerle Türkiye-Irak ilişkileri barış, dostluk, iyi komşuluk temelleri üzerine oturtuldu.<sup>20</sup> İyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde 20 Aralık 1931 tarihinde Türkiye’yi ziyaret eden<sup>21</sup> Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, 15 Ocak 1932 tarihine kadar Türkiye’de kaldı.<sup>22</sup>

26 gün süren bu ziyaret esnasında iki ülke ilişkilerini güçlendirecek çalışmalar yapılırken, İade-i Mücrimin (Suçluların İadesi) Muahedenamesi<sup>23</sup>, Ticaret Muahedenamesi<sup>24</sup> ve İkamet Mukavelesi<sup>25</sup>

---

olarak görev aldı. I. Dünya Savaşı’nda İngilizlere ile çarpışan Nuri Sait Paşa, 1916’da ise İngiltere’nin desteklediği Arap ayaklanmalarına katılarak Osmanlılara karşı sürdürülen askeri harekete katıldı. Savaş sonrasında Faysal’ın Şam’da kurduğu kısa ömürlü Arap Devleti’nin yöneticileri arasında yer aldı. Faysal’ın 1921 yılında Irak kralı olmasından sonra da Irak yönetiminde bir dizi etkili görev üstlendi. Bkz. “Nuri Sait Paşa”, **Ana Britannica**, C. 17, s. 2-3.  
<sup>16</sup> Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih (1919-39)**, Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1953, s. 196-197.

<sup>17</sup> Bilâl Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Adamları**, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, s. 241-242.

<sup>18</sup> **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30-18-1-2 / 6-52-10.

<sup>19</sup> **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1931, s.1, 3; **Akşam**, 7 Temmuz 1931, s. 1,

<sup>20</sup> Ziyaretle ilgili bilgi için bkz. İhsan Sabri Balkaya, “Irak Kralı Faysal’ın Türkiye’ye Ziyaretinin Basındaki Yansımaları”, **38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, C. II, s. 567-581; Tarık Saygı, “Irak Kralı Faysal’ın Atatürk’ü Ziyareti ve Oluşturduğu Yankılar”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 15, Aralık 2017, s. 211-223.

<sup>21</sup> **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1931, s. 2; **Akşam**, 21 Aralık 1931, s. 1.

<sup>22</sup> **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1932, s. 2; **Akşam**, 15 Ocak 1932, s. 1.

<sup>23</sup> Muahedename için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, IV. Devre, C. VIII, İnikat 72, (27 Haziran 1932), s. 380, 384, 390.

<sup>24</sup> Muahedename için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, IV. Devre, C. XV, İnikat 54, (20 Mayıs 1933), s. 191-195, 219, 228-230.

<sup>25</sup> Mukavele için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, IV. Devre, C. IX, İnikat 59, (4 Haziran 1932), s. 62-65,74, 82, 85.

imzalandı.<sup>26</sup> İade-i Mücrimin Muahedenamesi ile Türkiye ile Irak arasında huzur ve barış ortamının istikrarını temin etmek için suçluların karşılıklı olarak iade edilmesi ilkesi de benimsendi. Ticaret ve İkamet Muahedenamesi ile de her iki ülke vatandaşlarının ve şirketlerinin diğer tarafın ülkesinde ikamet edebilmeleri ve ticaret yapabilmeleri sağlandı.<sup>27</sup>

Kral Faysal'ın 8 Eylül 1933 tarihinde vefatı üzerine<sup>28</sup> yerine oğlu Gazi geçti. Onun zamanında da Türkiye-İrak ilişkileri ilerlemeye devam etti. Şüphesiz bunda her iki ülkenin de, iyi komşuluk ilişkilerini devam ettirmek istemesi, Irak'ın İngilizlerin yönetiminde batıya uzak kalmaması, batılı devletlerle diğer Arap Devletleri'ne nazaran daha yakın işbirliği kurmaları etkili oldu.<sup>29</sup>

İyi ilişkilerin devam ettiği bu süreçte, Irak'ın iç politikasında bazı önemli gelişmeler yaşandı. Subayların bir kısmının da desteklediği, sosyalizmi ve demokrasiyi savunan Ahali Partisi kuruldu.<sup>30</sup> Bu subaylardan General Bekir Sıtkı ve Hikmet Süleyman, 30 Ekim 1936 günü hükümet darbesi yaparak askeri bir yönetim kurdular.<sup>31</sup> Kurulan yeni hükümet de Irak'ta Atatürk'ün yaptığı gibi reformlar yapmak niyetinde olduğu için iki ülke ilişkilerini geliştirmeye özen gösterdi. Bu kapsamda süresi biten 1926 tarihli Dostluk Antlaşması 2 yıl daha uzatıldı.<sup>32</sup> 8 Temmuz 1937 tarihinde ise Sadabat Paktı'na imza atıldı. Böylece Irak, Türkiye, İran ve Afganistan ile birlikte paktın kurucu üyeleri arasında yer aldı.<sup>33</sup>

<sup>26</sup> *Cumhuriyet*, 10-11 Ocak 1932, s. 1; *Akşam*, 11 Ocak 1932, s. 2.

<sup>27</sup> Yaşar Canatan, *Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.36-46; İade-i Mücrimin Antlaşması'nın tasdiknamelerinin onayı için Bağdat Elçisi Tahir Lütfü'ye yetki verilmesi hakkında bkz. *BCA*, 30-18-1-2 / 35-27-12; Türkiye-İrak İkamet Sözleşmesi'nin tasdiki hakkında kanun tasarısı için bkz. *BCA*, 30-18-1-2 / 25-6-19; İkamet ve suçluların iadesi antlaşmalarının yürürlüğe girdiğine dair tamim için bkz. *BCA*, 30-10-0-0 / 259-741-42.

<sup>28</sup> *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1933, s. 1; *Akşam*, 9 Eylül 1933, s. 2.

<sup>29</sup> Maçit Çobanoğlu, *Türkiye-İrak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1994, s. 110.

<sup>30</sup> Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 202-203.

<sup>31</sup> *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1936, s. 1; *Akşam*, 1 Kasım 1936, s. 1.

<sup>32</sup> Mehmet Gönübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s. 109.

<sup>33</sup> *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1937, s. 1; *Akşam*, 11 Temmuz 1937, s. 1.

Saldırmazlık ve dostluk üzerine kurulan, üye ülkelerin aralarındaki sorunları karşılıklı görüşmeler yaparak çözmeyi taahhüt eden pakt sayesinde, bir kez daha pekişen Türkiye-İrak dostluğu, General Bekir Sıtkı'nın 1937 Ağustos ayında öldürülmesi sonucu Irak'ın idaresini ele alan Nuri Sait Paşa döneminde de devam etti.<sup>34</sup> Türkiye 14 Ocak 1938 tarihinde Sadabat Paktı ile ilgili antlaşmayı kabul ve tasdik ederken,<sup>35</sup> 27 Ocak 1938 tarihinde ise Türkiye ile Irak arasında Veteriner Mukavelenamesi imzalandı. Hayvan hastalıklarının yayılmasını engelleme ve hayvansal gıdaların ticaretini kolaylaştırma konusunda da işbirliği yapıldı.<sup>36</sup> Böylece Türkiye-İrak dostluk ilişkileri, dünyanın yeni bir savaşa sürüklendiği bu süreçte de hiçbir yara almadan aynen devam etti.

## 1.2. 1939-1945 Dönemi

II. Dünya Savaşı döneminde Irak'ın başında artık Kral II. Faysal vardı. Kral Gazi'nin bir kaza sonucu hayatını kaybetmesiyle oğlu II. Faysal henüz 4 yaşında kral olmuş, bu durumda naipliğini yani vekilliğini de aynı aileden Abdülillah üstlenmişti. Böylece ülkenin yönetimi Kral Naibi Abdülillah ile Başbakan Nuri Sait Paşa'nın kontrolüne geçmişti.<sup>37</sup> Ancak Nuri Sait Paşa, II. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin yanında savaşa girilmesini isteyince ordu ile arası açıldı. Daha sonra da 31 Mart 1940'da istifa ederek görevini koalisyon hükümetine bırakmak zorunda kaldı.<sup>38</sup>

3 Nisan 1941 tarihinde ise Raşit Ali Geylani liderliğinde Alman taraftarı bir hükümet darbesi yapıldı. Ali Geylani İngiliz yanlısı hükümeti devirerek başbakan oldu.<sup>39</sup> Lakin bu hareket ülkenin İngiltere tarafından ikinci defa işgal edilmesiyle sonuçlandı. İşgalle birlikte bir kez daha İngiltere'nin etkisi altına giren Irak, Müttefikler lehine

<sup>34</sup> Şevket Koçsoy, *Irak Türkleri ve Türk-İrak İlişkileri*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1991, s. 39; Armaoğlu, a.g.e., s. 203.

<sup>35</sup> *TBMM Zabıt Ceridesi*, VI. Devre, C. XXII, İnikat 28, (14 Ocak 1938), s. 102-103,134.

<sup>36</sup> *TBMM Zabıt Ceridesi*, VI. Devre, C. XVII, İnikat 43, (21 Nisan 1941), s. 88-89,116-119.

<sup>37</sup> Marion Farouk Sluglett, Peter Sluglett, "Son Dönem Irak", *TDVİA*, C.XIX, İstanbul 1999, s. 96.

<sup>38</sup> Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 177.

<sup>39</sup> *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1941, s. 1; *Akşam*, 5 Nisan 1941, s. 2; Zehra Önder, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Çev. Leyla Uslu, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2010, s. 135.

çalışmaya başladı. Bilindiği üzere Türkiye ise 23 Şubat 1945 tarihinde Mihvere sembolik olarak savaş ilan ettiği güne kadar harbin dışında kaldı.<sup>40</sup> Tüm bu süreçte savaş dolayısıyla iki ülke ilişkileri kesintiye uğrasa da, ne Irak ne de Türkiye birbirlerine karşı herhangi bir düşmanca tutumda bulunmadı. Böylece Türk-İrak dostluğu da aynen devam etti.

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye için en büyük tehlikeyi, sınırlarda değişiklik, Boğazlarda üs ve Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi talebinde bulunan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği oluşturmaktaydı.<sup>41</sup> Yine Türkiye savaştan sonra kendisini, batısında istikrarsız bir Yunanistan ile SSCB etkisinde kalan bir Bulgaristan, doğusunda SSCB'nin 1941 işgalini hâlâ sürdürdüğü İran, güneyinde ise Hatay meselesinden dolayı Türkiye'ye kızgın bir Suriye ile çevrili buldu.<sup>42</sup> Ayrıca SSCB'nin Türkiye'den toprak ve üs talepleri konusunda İngiltere, Türkiye'ye sınırlı bir destek verip, sorunların uluslararası bir toplantıda çözülebileceğini söylerken, o sırada Uzakdoğu ile ilgilenen Amerika ise SSCB'nin isteklerini Türk- Sovyet ikili ilişkileri gibi görmekte ve iki ülkenin uzlaşmasını tavsiye etmekteydi.<sup>43</sup>

Söz konusu olumsuz şartlar Türkiye'yi SSCB tehdidine karşı mütefek bulmaya sevk etti. Türkiye bu kapsamda ilk olarak iyi ilişkilerini sürdürdüğü Irak'a yöneldi. Çünkü Yunanistan hariç diğer Balkan ülkeleri SSCB kontrolü altına girdiğinden, Türkiye'nin SSCB tehdidine karşı Balkanların desteğini alma ihtimali yoktu. Bu nedenle Ortadoğu'ya yönelen Türkiye, hem bu sayede SSCB'nin Ortadoğu'da yayılmasını çıkarlarına aykırı bulan, bölgedeki petrol yatakları ve nakil yollarının emniyet altında olmasını zaruri gören Amerika'yla

<sup>40</sup> Türkiye, San Francisco Konferansı'na katılmak için 1 Mart 1945 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, VII. Devre, C.XV, Olağanüstü İnikat, (23 Şubat 1945), s. 130.

<sup>41</sup> Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den talepleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 407-430; Selim Deringil, **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 251-258.; Kamuran Gürün, **Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 276-311.

<sup>42</sup> Koçsoy, **a.g.e.**, s. 73.

<sup>43</sup> Suat Bilge, **Güç Komşuluk (Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992, s. 273.



birlikte hareket ederek SSCB tehdidine karşı koyabilirdi.<sup>44</sup> Hem de Arap dünyası ile dostluğunu pekiştirdiği takdirde, SSCB'nin bölgedeki yayılma faaliyetlerine karşı birlikte mücadele edebilirdi.<sup>45</sup>

Türkiye'de bunlar olurken Irak Devleti ise komşu ülkelerle dostluk ilişkilerini sürdürmek, Ortadoğu liderliği konusunda Mısır'ın önüne geçmek ve Arap dünyasında komünizmi yaymaya çalışan SSCB'ye karşı batıyla daha fazla işbirliği yapmak niyetindeydi.<sup>46</sup>

Bu gelişmeler altında iki ülke arasında ittifak kurulması konusunda ilk adım Türkiye'den geldi. Irak Kral Naibi Abdülillah, Nuri Sait Paşa ile birlikte Temmuz 1945'te İngiltere'yi ziyaret etmekte iken Irak'a dönüşünde Türkiye'yi de ziyaret etmesi için davet edildi.<sup>47</sup> Bunu geri çevirmeyen Kral Naibi Abdülillah ile Nuri Sait Paşa, 15 Eylül 1945 tarihinde İngiliz Kruvazörü ile Türkiye'ye geldiler.<sup>48</sup> 20 Eylül'e kadar Türkiye'de kalan Irak heyeti, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başta olmak üzere birçok devlet adamı ile görüşmeler yaparak, iki ülke arasındaki siyasi, iktisadi ve kültürel alanda işbirliği yapma imkânını masaya yatırdılar.<sup>49</sup>

Ziyaretten sonra Kral Naibi Abdülillah, ziyaret ile ilgili yayınladığı tebliğde Türkiye'de ikameti sırasında Türk milleti ve hükümetinin kendisine gösterdiği yakın ilgi ve alakadan dolayı şahsı ve Irak milleti adına teşekkür ettiğini bildirdi.<sup>50</sup> Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 1 Kasım 1945'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Irak ile dostluk münasebetlerinin gelişmesi ve derinleşmesi ihtimallerini memnuniyetle karşıladığını söyledi.<sup>51</sup>

Tüm bunların sonucunda, Irak Ayan Meclisi iki ülke ilişkilerini geliştirmek için gerekli adımı atarak bir heyet kurdu. Heyetin başına

<sup>44</sup> Aptülâhat Akşin, **Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Orta Doğu Meseleleri**, İstanbul, Kervan Matbaası, 1959, s. 9.

<sup>45</sup> Çobanoğlu, **a.g.e.**, s. 122-23.

<sup>46</sup> İsmail Nuri Hamidi Elduri, **Türkiye-İrak İlişkileri (1932-1963)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994, s. 49-50.

<sup>47</sup> Canatan, **a.g.e.**, s. 156.

<sup>48</sup> **BCA**, 30-10-0-0 / 259-747-46.

<sup>49</sup> Ziyaretle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Akşam**, 15-20 Eylül 1945, s. 1,2; **Cumhuriyet**, 15-21 Eylül 1945, s. 1,3.

<sup>50</sup> **Akşam**, 27 Eylül 1945, s. 2; **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1945, s. 3.

<sup>51</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, VII. Devre, C.XX, İnikat 1, (1 Kasım 1945), s. 6.

da daha önce Türkiye'ye gelen ve Türkiye'yi yakından tanıyan Irak Ayan Meclisi Başkanı Nuri Sait Paşa'yı atadı.<sup>52</sup> Bu arada SSCB'ye karşı Batı ile ittifak yapılması gerektiğine inanan Nuri Sait Paşa, Irak Hükümeti'nden Türkiye ile siyasi bir antlaşma yapma konusunda izin istedi.<sup>53</sup> Ancak hükümet, Nuri Sait Paşa'ya sadece ticaret, ulaştırma, kültür, suçluların iadesi ile Dicle ve Fırat nehirlerinin kullanımını gibi konularda, işbirliği yapma ve imzalama yetkisi verdi.<sup>54</sup>

## 2. Nuri Sait Paşa'nın Türkiye Ziyareti

### 2.1. Ziyaret Öncesi Yaşanan Gelişmeler

Nuri Sait Paşa, hükümetin ona verdiği sınırlı yetkiye rağmen iki ülke arasında siyasi bir antlaşma yapılmadan ilişkilerin tam manasıyla sağlanamayacağı gerçeğinden hareketle, Türkiye ile siyasi bir antlaşma yapma arzusunu sürdürmekte ve bu amaçla, Türkiye'ye ziyaret etmeyi düşünmekteydi. Nitekim bu ziyaret Türk basınında da tartışılmaya başlanmıştı. Akşam gazetesi, 10 kişiden oluşacak olan Irak heyetinin 28 Ocak 1946 tarihinde Ankara'da olacağı haberini verirken, heyetin görevinin de Türkiye ile dostluk antlaşması imzalamak, gümrük ve iktisadi konularda müzakereler yapmak olduğu açıklandı.<sup>55</sup>

Ancak daha sonra Türkiye- Irak görüşmelerinin 7 Şubat'ta yapılacağı,<sup>56</sup> Nuri Sait Paşa'nın başkanlığındaki heyetin resmi görüşmeler başlamadan bir kaç gün önce Ankara'ya geleceği ve Ankara Palas'ta misafir edileceği açıklandı.<sup>57</sup> Ayrıca Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtibi ve Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'in başkanlığındaki komisyonun Türkiye-İrak arasında cereyan edecek müzakereye esas olacak konular üzerindeki çalışmalarına devam ettiği belirtildi.<sup>58</sup>

Gezi ile alakalı Cumhuriyet Gazetesi'nde de Türkiye-İrak dostluğunun niçin kuvvetlenmesi gerektiği yönünde bir makale yayınlandı. Söz konusu makalede asırlarca beraber ve aynı idare altında yaşayan Türkler ile Irak halkını birbirine bağlayan bağların ve menfaatlerin

<sup>52</sup> Akşam, 18 Ocak 1946, s. 1.

<sup>53</sup> Canatan, a.g.e., s. 101.

<sup>54</sup> Hamidi Elduri, a.g.t., s. 56-57.

<sup>55</sup> Akşam, 20 Ocak 1946, s. 1.

<sup>56</sup> Akşam, 23 Ocak 1946, s. 1; Ulus, 27 Ocak 1946, s. 1.

<sup>57</sup> Akşam, 26 Ocak 1946, s. 1; Ulus, 26 Ocak 1946, s. 1.

<sup>58</sup> Akşam, 23 Ocak 1946, s. 1.

çok olduğu, bu nedenle iki ülkenin mutlaka dostça yaşamak, çok iyi geçinmek, birbirlerini tamamlamak ve korumak zorunda olduğu ifade edildi. Her iki ülkenin dost ve düşmanlarının aynı olduğu, Irak'ın Türkiye'nin toprak mahsullerine ve mamul maddelerine en yakın bir pazar, Türkiye'nin de Musul petrollerinin en iyi müşterisi olduğu vurgulandı.<sup>59</sup>

Makalenin devamında Türkiye ile Irak arasındaki ticari bağların kuvvetlenmesi ve iki memleketin iktisaden birbirini tamamlaması halinde, siyasi ilişkilerin de pekişeceği ve bu sayede iki komşu devletin birbirine daha çok yakınlaşacağı belirtildi. Emperyalist politikalar takip eden SSCB'nin İran Azerbaycanı'na yerleşmesinin Türkiye ve Irak için daima bir tehlike ve endişe kaynağı olduğu, bu nedenle iki memleketin yakınlaşmasının hayati bir zorunluluk olduğu bildirildi. Son olarak da Irak, Arap Birliği'nin üyesi olduğu için Türkiye-Irak dostluğu sayesinde Türkiye ile Arap Birliği arasında bir bağ kurulacağı, böylece bölgede barış ve emniyetin hâkim olacağı makalede vurgulandı.<sup>60</sup>

Bu arada Türk basınında Irak kabinesinde meydana gelen istifaya yüzünden Nuri Sait Paşa'nın ziyaretinin 11 Şubat'a ertelendiği açıklandı.<sup>61</sup> Ayrıca Suriye Hükümeti'nin misafiri olarak Şam'da bulunan Nuri Sait Paşa'nın Türkiye seyahati hakkında Suriye Cumhurbaşkanı ve Başbakanı'na bilgi verdiği,<sup>62</sup> Irak'ın başta Türkiye olmak üzere Suriye ve Lübnan ile de iyi ilişkiler kurmak istediği haberine yer verildi. Daha sonra da ziyaretin Şubat ayının 18'ine kaldığı bilgisi paylaşıldı.<sup>63</sup>

Türk basınından başka Sovyet basını da, Nuri Sait Paşa'nın Türkiye ziyaretini yakından takip etmekteydi. Hatta Moskova Radyosu'nda Nuri Sait Paşa'ya ağır eleştiriler yöneltildi. Söz konusu yayında Nuri Sait Paşa'nın Irak'taki gericilerin temsilcisi olduğu ve kendisi gibi Türkiye'deki gericiler ile birlikte bir Türkiye-Irak Antlaşması vücuda getirmek istediği söylendi. Oysa Arapların, Osmanlı Devleti'nin korkunç hâkimiyetinin kötü hatıralarını hala unutmadığı, Arap

<sup>59</sup> *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1946, s. 1.

<sup>60</sup> *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1946, s. 3.

<sup>61</sup> *Akşam*, 2 Şubat 1946, s. 1; *Ulus*, 6 Şubat 1946, s. 1.

<sup>62</sup> *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1946, s. 1; *Ulus*, 7 Şubat 1946, s. 1.

<sup>63</sup> *Akşam*, 8 Şubat 1946, s. 1; *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1946, s. 1,3.

milliyetçilerini nasıl ezdiğini akıllarından çıkartmadığı iddia edildi. “*Her ne kadar Ankara’daki gericiler Osmanlı Devleti’nin siyasetini terk ettiğini söyleseler de, halkı Arap olan Hatay’a karşı takip ettikleri siyaset, gerçek niyetlerini açığa vurmaktadır.*” denildi. Bu sebeplerle Nuri Sait Paşa’nın seyahatinin faydasız olduğu ifade edildi.<sup>64</sup>

Nihayetinde çeşitli beklentiler altında yaklaşık bir aydır yapılması beklenen ziyaret için Nuri Sait Paşa başkanlığındaki Irak heyeti, 26 Şubat 1946 tarihinde Bağdat’tan hareket etti. Irak Hükümeti gezi ile alakalı kamuoyunu aydınlatmak maksadıyla bir tebliğ yayınladı. Tebliğde, seyahatin amacının iki ülke arasındaki iktisadi, ticari ve mali münasebetleri geliştirmek, kültür münasebetleri kurmak, iki ülkeyi birbirine bağlayan yolları ve güzergâhları düzenlenmek olduğu açıklandı. Ayrıca Dicle ile Fırat nehirlerinin iki memleketin faydasına akması için neler yapılması gerektiği konusunda fikir alışverişinde bulunacağı ifade edildi.<sup>65</sup>

## 2.2. Nuri Sait Paşa’nın Ankara’ya Gelmesi

26 Şubat 1946 tarihinde Bağdat’tan yola çıkan heyette, Nuri Sait Paşa’dan başka Hariciye Vekili Abdullah Hafız, Meclis-i Vükela Umumi Kâtibi Nuri Kadı, Irak İrvâ ve İskâ (Sulama) Umum Müdürü Atkinson, Adliye Müsteşarı G. Cherchi ve Heyet Sekreteri Halil İbrahim Bey vardı.<sup>66</sup>

Nuri Sait Paşa, seyahat esnasında kendisiyle sohbet eden gazetecilere, iki ülke arasında mevcut iş birliğini kuvvetlendirmek ve yakınlaştırmak için geldiği yönünde sözler sarf etti. “*Türk-İrak iş birliğini İngiltere’nin desteklediği doğru mudur?*” şeklinde kendisine yöneltilen soruya da, Türk-İrak iş birliğini evvela iki ülkenin kuracağını, BM Anayasası’nın çerçeve ve ahengi dâhilinde kurulacak olan bu iş birliğinin, bölgenin iyiliğini isteyen bütün milletler tarafından destekleneceği cevabını verdi. Hatta “*Ben Türkiye ile Irak arasında yapılan işbirliğinin bir benzerini kurmak üzere bütün Arap memleketlerinin arzu beslediklerini müşahade ettim*”<sup>67</sup> diyerek bütün Arap memleketlerinin iki ülkenin yapacağı gibi bir işbirliği yapma husu-

<sup>64</sup> *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1946, s. 1,3.

<sup>65</sup> *Akşam*, 27 Şubat 1946, s. 2; *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1946, s. 1; *Ulus*, 27 Şubat 1946, s. 1.

<sup>66</sup> *Akşam*, 28 Şubat 1946, s. 2; *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1946, s. 1; *Ulus*, 28 Şubat 1946, s. 1.

<sup>67</sup> *Akşam*, 28 Şubat 1946, s. 2; *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1946, s. 1,3; *Ulus*, 1 Mart 1946, s. 1,5.

sunda arzu beslediklerine şahit olduğunu dile getirdi. Yani bir nevi Irak'ın yapacağı her hareketin diğer Arap ülkelerince de destekleneceğini söyledi.

Yaklaşık iki günlük bir yolculuktan sonra Nuri Sait Paşa başkanlığındaki heyet, 28 Şubat akşamı saat 20.35'te Toros Ekspresi ile Ankara'ya geldi. Heyeti istasyonda Dışişleri Bakan Vekili Nurullah Sümer, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Irak, Afgan, İran ve Mısır bü-yükelçileri karşıladı. Misafirler için bir polis müfrezesi tarafından karşılama töreni düzenledi. Daha sonra heyet, Ankara Palas'a geçti.<sup>68</sup>

Heyet dinlendikten sonra ilk iş olarak 1 Mart sabahı Nurullah Esat Sümer ile Feridun Cemal Erkin'i, öğleden sonra da TBMM Başkanı Abdülhalik Renda ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu makamlarında ziyaret etti.<sup>69</sup>

### 2.3. Türkiye-İrak Görüşmelerinin Başlaması

İki ülke arasındaki işbirliğine yönelik ilk toplantı 2 Mart sabahı Dışişleri Bakanlığı'nda başladı. Toplantıyı Başbakan Şükrü Saraçoğlu açarken, Feridun Cemal Erkin başkanlığındaki Türk heyeti, Kasım Gülek ve Nihat Erim gibi milletvekilleri, Dışişleri, Ekonomi, Milli Eğitim, Ulaştırma, Ticaret, Maliye, Adalet, Gümrük ve Tekel Bakanlığı bürokratlarından oluşmaktaydı. Bunların dışında Türk heyetinde Emniyet Genel Müdürü ile Merkez Bankası Harici İşlemler Müdürü de yer almaktaydı.<sup>70</sup>

Şükrü Saraçoğlu toplantının açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmaya, kardeş Irak Devleti'ni ve onun değerli temsilcilerini saygı ve sevgiyle selâmladığını söyleyerek başladı. Daha sonra da *“İki kardeş milletin hatıraları, düşünceleri ve menfaatleri bir ve beraberdir. Bu beraberlik, konuşmalarımızda bize kılavuzluk edecektir. Böylece amacımıza kolaylıkla varacağımıza kâniim.”* diyerek, heyetlerinin anlaşma yolunda başarılı neticeler elde edeceğini temenni etti.<sup>71</sup>

<sup>68</sup> **Akşam**, 1 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 1 Mart 1946, s. 1; **Ulus**, 1 Mart 1946, s. 1. (Bkz. Ek 1)

<sup>69</sup> **Akşam**, 1 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 2 Mart 1946, s. 3; **Ulus**, 2 Mart 1946, s. 1.

<sup>70</sup> **Akşam**, 2 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 3 Mart 1946, s. 1,3.(Bkz. Ek 2); **Ulus**, 3 Mart 1946, s. 1.

<sup>71</sup> **Akşam**, 3 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 3 Mart 1946, s. 1,3; **Ulus**, 3 Mart 1946, s. 1.

Başbakanın sonra söz alan Nuri Sait Paşa da, Saraçoğlu'nun samimi ve candan sözlerine teşekkür etti. Türkiye ile Irak'ın aynı yurt ve aynı milletin iki vilayeti olduğunu, karşılıklı menfaatlerin, kardeşlik havası içinde mütalâa olunarak süratle bir anlaşmaya varılacağı kanaatinde olduğunu söyledi. Konuşmalar bittikten sonra sıra, müzakere edilecek konular için kurulacak komisyonların teşkiline geldi. Komisyonlar belli olduktan sonra da toplantı sona erdi.<sup>72</sup>

Böylece ilk toplantı dostane bir şekilde, iki devletin ortak menfaatlerinin ve derin bağlarının vurgulandığı konuşmaların yapıldığı bir ortamda gerçekleşmiş oldu. Toplantı sonrasında Irak heyeti için Dışişleri Bakan vekili Nurullah Sümer tarafından Anadolu kulübünde bir öğle yemeği verildi. Yemek bitiminde de Nuri Sait Paşa, Irak elçisi Ata Emin ve eski Dışişleri Bakanı Abdullah Hafız, Çankaya köşküne giderek hususi defteri imzaladılar.<sup>73</sup>

İki taraf arasındaki asıl müzakereler 4 Mart günü başladı. Komisyonlar öğleden önce ekonomi ve hukuk işleri konularında, öğleden sonra da kültür ve sulama işleri konularında görüşmeler yaptı.<sup>74</sup>

Bu arada Irak ile Ürdün'ün birleşmesi meselesini görüşmek için İngiltere'de bulunan Kral Naibi Abdülillah da, görüşmelerle ilgili basına bir açıklama yaptı. Açıklamasında Irak heyetinin Türkiye'ye gitmesinin eskiden beri arzu ettiği bir meselenin tahakkuku olduğunu, bunun başarılı sonuçlar vereceğinden ve hayırlı olacağından şüphesinin olmadığını dile getirdi. Türkiye'ye karşı dostluk hisleriyle dolu Arap âleminin, Türkiye ile her sahada işbirliği yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Irak'ta ve Ürdün'de Türkiye'ye karşı derin bir itimat duyulduğunu, bu hissin iki tarafın birbirine daha çok yakınlaşmasıyla daha da güçleneceğini söyledi.<sup>75</sup>

Ayrıca “*Ben ve memleketim Türkiye'ye karşı derin bir muhabbet ve hayranlık hissi beslemekteyiz. Türkiye'nin kazandığı milli zafer dünyaya numune olacak değerdedir. Tarihin karanlık günlerinde bu memleketi aydınlık ve selamete kavuşturan Atatürk'e ve İsmet İnönü'ye bu sebepten sonsuz sevgimiz vardır. Türkiye'ye tekrar gitmek,*

<sup>72</sup> Akşam, 3 Mart 1946, s. 2; Cumhuriyet, 3 Mart 1946, s. 1; Ulus, 3 Mart 1946, s. 1.

<sup>73</sup> Akşam, 3 Mart 1946, s. 2; Cumhuriyet, 3 Mart 1946, s. 3.

<sup>74</sup> Akşam, 4 Mart 1946, s. 1; Ulus, 4 Mart 1946, s. 1.

<sup>75</sup> Akşam, 5 Mart 1946, s. 2; Cumhuriyet, 4 Mart 1946, s. 1, 3; Ulus, 5 Mart 1946, s. 1.

*mahsus bir sevgi ile bağlı olduğum Cumhurbaşkanı İnönü ile görüşmek benim için bahtiyar olacaktır.*<sup>76</sup> diyerek Türkiye'ye karşı olan hislerini ve iki ülke ilişkilerinin gelişmesini desteklediğini samimi bir şekilde ortaya koymuş oldu.

Komisyonlar çalışmaya devam ederken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 5 Mart akşamı Irak heyetine Çankaya Köşkü'nde bir yemek verdi. Yemekte İsmet İnönü'den başka Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Vekili Nurullah Esat Sümer, Türk Heyeti Başkanı Feridun Cemal Erkin, üyelerden Bilecik Milletvekili Kasım Gülek ile Kocaeli Milletvekili Nihat Erim de yer aldı.<sup>77</sup>

Basında Türkiye-Irak görüşmeleri memnurluk verici bir şekilde devam ettiği bilgisi yer alırken,<sup>78</sup> Nuri Sait Paşa da Ankara'da yaptığı toplantıda, görüşmelerle ilgili olarak yerli ve yabancı basının temsilcilerine açıklamalarda bulundu. Açıklamasında, Ankara'ya Irak'ın Ayan Meclis Başkanı ve aynı zamanda hükümetin temsilcisi olarak geldiğini, yetkisinin Türkiye ile Irak arasındaki mevcut işbirliği esaslarını görüşmek ve düzene koymaya çalışmaktan ibaret olduğunu ifade ederek,<sup>79</sup> *“Hatırlarsınız ki 1931’de Kral Faysal ile Atatürk tarafından çizilmiş bir dostluk plânı vardır. Bu, Türkiye ile Irak arasında her sahada işbirliğine dayanan bir dostluk, bir kardeşlik plânıdır. Sadabat paktı bu plâna dahil bir başarıdır. O zamandan beri bazı hâdiselerin ve bu arada Cihan harbinin çıkması bu plânı pek tabii olarak eski hararetinden ayırmış bulundu. İşte şimdi bu plânın gerçekleştirilmesi bahis mevzuudur.”* dedi. Ankara'ya geliş amacının Kral Faysal ve Atatürk tarafından çizilen, Saadabat paktı ile pekişen, iki ülkenin her sahada işbirliğine dayanan dostluk ve kardeşlik planını hayata geçirmek olduğuna dikkat çekti. Ayrıca II. Dünya Savaşı'yla birlikte sekteye uğrayan bu planı yeniden hayata geçirmenin zamanının geldiğini, yakın bir zaman önce Türkiye'ye gelen Irak Kral Naibi Abdülillah'ın da, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile yaptığı görüşmelerde bunun gerçekleştirilmesi kararına vardıklarını söyledi.<sup>80</sup>

<sup>76</sup> **Akşam**, 5 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 4 Mart 1946, s. 1, 3; **Ulus**, 5 Mart 1946, s. 1.

<sup>77</sup> **Akşam**, 6 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 6 Mart 1946, s. 1; **Ulus**, 6 Mart 1946, s. 1.

<sup>78</sup> **Akşam**, 7 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 7 Mart 1946, s. 1.

<sup>79</sup> **Akşam**, 8 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 8 Mart 1946, s. 1, 3; **Ulus**, 8 Mart 1946, s. 1.

<sup>80</sup> **Akşam**, 8 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 8 Mart 1946, s. 3; **Ulus**, 8 Mart 1946, s. 1.

Konuşmasının devamında, kendisinin Irak Hükümeti tarafından bu şerefli vazifeyle memur edildiğini, görüşmelerin tasarlanan işbirliğinin gerçekleşmesi suretiyle bir haftaya kadar biteceğini umduğunu, yapılacak antlaşmanın her iki memleketin birçok sahada işine yarayacağını, başkalarını doğrudan veya dolaylı olumsuz bir şekilde alâkadar etmeyeceğini dile getirdi. Yine kendisine sorulan “*Türkiye-İrak görüşmelerinin başka Arap devletleri tarafından takip edilip edilmeyeceği*” hususunda, Suriye-Lübnan<sup>81</sup> ve Mısır'ın da Türkiye ile işbirliği yapmaya yönelik görüşmeler yapacağı konusunda umutlu olduğunu belirtti.<sup>82</sup>

Özetle Nuri Sait Paşa, bir kez daha Türkiye'ye geliş amacının iki ülkenin her sahada işbirliğine dayanan dostluk ve kardeşlik planını hayata geçirmek olduğuna vurgu yaparken, iki ülke ilişkilerinin Türkiye ile diğer Arap devletleri arasında işbirliği kapısını açacağı beklentisini dile getirdi.

Bu arada iki ülkenin komisyonları çalışmaya devam ederken<sup>83</sup> Irak heyeti şerefine Feridun Cemal Erkin de, Anadolu kulübünde bir yemek verdi. Yemekte Başbakan, bakanlar, milletvekilleri, bakanlık bürokratları, komutanlar, elçiler, Türk ve yabancı basın mensupları hazır bulundu.<sup>84</sup> Geziyi yakından takip eden Arap Ajansı da, Şam'dan yaptığı yayında Nuri Sait Paşa'nın Bağdat'a dönerken Suriye ve Lübnan'a uğrayacağını, Şam'da Suriye'ye Türk siyasi temsilcisinin gelmesinin beklendiği bilgisini paylaştı.<sup>85</sup>

Nuri Sait Paşa ise bir yandan çalışmaları takip ederken bir yandan da Ankara'da çeşitli kuruluş ve fabrikaları da gezdi. Bu kapsamda 12 Mart'ta Etimesgut Uçak Fabrikası'na giderek burada incelemelerde bulundu. Öğrenciler tarafından yapılan planör ve uçak akrobasi uçuşlarını seyretti.<sup>86</sup> 15 Mart'ta da Atatürk'ün geçici kabrine çelenk koydu ve saygı duruşunda bulundu.<sup>87</sup>

<sup>81</sup> Türkiye, Irak heyeti ile görüşmelerin yapıldığı bir dönemde iyi niyet göstergesi olarak 6 Mart 1946'da Lübnan ve Suriye'nin bağımsızlığını tanımıştı. Bkz. **Akşam**, 8 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 8 Mart 1946, s. 1,3; **Ulus**, 8 Mart 1946, s. 1.

<sup>82</sup> **Akşam**, 8 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 8 Mart 1946, s. 3; **Ulus**, 8 Mart 1946, s. 1,5.

<sup>83</sup> **Ulus**, 9 Mart 1946, s. 1.

<sup>84</sup> **Akşam**, 10 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 10 Mart 1946, s. 1; **Ulus**, 10 Mart 1946, s. 1.

<sup>85</sup> **Akşam**, 12 Mart 1946, s. 1.

<sup>86</sup> **Akşam**, 13 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 13 Mart 1946, s. 1; **Ulus**, 12-13 Mart 1946, s. 1.

<sup>87</sup> **Cumhuriyet**, 16 Mart 1946, s. 1; **Ulus**, 16 Mart 1946, s. 1.



Basında da, görüşmelerin samimi bir hava içerisinde devam ettiği, antlaşmanın gelecek hafta içerisinde imzalanacağı,<sup>88</sup> metinlerin Türkçe, Arapça ve Fransızca olarak hazırlandığı haberleri yer almaktaydı.<sup>89</sup> Yine Nuri Sait Paşa basına verdiği demeçte, Türkiye ile müzakerelerin dostça bir hava içinde cereyan ettiğini, kısa bir süreliğine gezinti amaçlı İstanbul'a gideceğini ve dönüşte de antlaşmanın imza edileceğini söylemekteydi.<sup>90</sup>

#### 2.4. Nuri Sait Paşa'nın İstanbul Gezisi

18 Mart sabahı Nuri Sait Paşa, Irak heyet üyelerinden Abdullah Hafız, Nuri El Kadı, G. Cherchi, Atkinson ve Halil İbrahim Beyler ile birlikte trenle İstanbul'a gitti. Kendilerini tren istasyonunda, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, Emniyet Müdürü Ahmet Demir, Irak konsolosluk çalışanları karşıladı. Daha sonra heyet, motorla Dolmabahçe'ye oradan da kalacakları otele gitti.<sup>91</sup> Dışişleri Bakanlığı, İstanbul gezisi esnasında Nuri Sait Paşa'ya refakat etmesi için daire müdürlerinden Orhan Tahsin Bey'i görevlendirdi.<sup>92</sup>

Bu arada Türk basınında ziyaretle ilgili SSCB'de yayın yapan Yeni Zamanlar Dergisi'nde kaleme alınan bir yazıyı neşretti. Yazıda, Sovyet Hükümeti'nin İstanbul'a gelen Irak heyetini, Türkiye ile birlikte bir blok kurmak suretiyle, SSCB aleyhtarı bir politika vücuda gelmesi için uğraş veren bir heyet olarak gördüğü ifade ediliyordu.<sup>93</sup>

Sovyet Hükümeti, Türkiye-Irak yakınlaşmasını kendi aleyhine bir blok olarak yorumlayıp, Irak heyetinin çalışmalarını yakından takip ederken, Nuri Sait Paşa ve beraberindekiler İstanbul'daki günleri daha çok çeşitli kurum, kişi ve kuruluşları ziyaret ederek geçirdiler. Bu kapsamda ilk gün Irak Konsoloslugu'nu, ikinci gün Lütfi Kırdar'ı ziyaret ettiler. Sümerbank'a ait dokuma ve bez fabrikalarına gezi düzenlendiler.<sup>94</sup> Yine ziyaretinin üçüncü gününde Paşabahçe'ye giderek, Şişe ve Cam Fabrikaları'nda incelemelerde bulunup, boğazda motorla gezinti yaptılar.<sup>95</sup>

<sup>88</sup> **Akşam**, 15 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 15 Mart 1946, s. 1; **Ulus**, 15 Mart 1946, s. 1.

<sup>89</sup> **Akşam**, 16 Mart 1946, s. 1.

<sup>90</sup> **Akşam**, 17 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 17 Mart 1946, s. 1,3.

<sup>91</sup> **Akşam**, 18 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 18-19 Mart 1946, s. 1; **Ulus**, 18-19 Mart 1946, s. 1.

<sup>92</sup> **Akşam**, 19 Mart 1946, s. 1.

<sup>93</sup> **Akşam**, 18 Mart 1946, s. 2; **Cumhuriyet**, 18 Mart 1946, s. 1.

<sup>94</sup> **Akşam**, 20 Mart 1946, s. 2.

<sup>95</sup> **Akşam**, 21 Mart 1946, s. 2.

21 Mart akşamı da Nuri Sait Paşa, Basın Birliği'ne giderek Ankara'da yürütülen görüşmelerin seyri hakkında bir toplantı yaptı. Toplantıda, Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, CHP İstanbul İl Başkanı Alâeddin Tiridoğlu, gazete başmuharrirleri, yabancı ve yerli muhabirler hazır bulundular. Nuri Sait Paşa burada yaptığı açıklamada, Ankara'daki çalışmaların bittiğini ancak kararların yazılma sürecinin devam ettiğini söyledi. Yapılacak antlaşmanın hiçbir memleketin aleyhinde olmadığına, bütün dünyanın arzuladığı birlik ve barışı kolaylaştıracağına, bütün şark memleketlerini alâkadar eden antlaşmanın BM'nin dünya için kurguladığı modelin küçük bir örneği olduğuna vurgu yaptı.<sup>96</sup> Böylece Türkiye-İrak yakınlaşmasını kendi aleyhine gelişen bir blok olarak gören Sovyet Hükümeti'nin iddialarına cevap vermiş oldu.

Konuşmasının devamında, Irak'ın her şeyden evvel etrafındaki komşuları ile iyi geçinmek ve münasebetlerde bulunmak hedefini takip ettiğini, Türkiye ile yapılan antlaşmanın bir benzerinin İran ile de yapılmasını, bunun için ilk fırsatta İran ile görüşmek istediğini dile getirdi. Yabancı basında çıkan, Türkiye'nin liderliği altında Arap memleketleri arasında bir Ortadoğu Birliği kurulacağı şeklindeki haberlerin ise gerçeği yansıtmadığının altını çizdi. Konuyla ilgili yaptığı açıklamada;

*“Türkiye Türk devletidir. Tabii olarak Arap Birliğine girmesi ve yahut Arap Birliği'nin istihdaf ettiği gayeler üzerinde birleşme yapılması bahis mevzuu olamaz. Fakat Türkiye ile Arap Birliği memleketleri arasında çok büyük yakınlık vardır ve bu yakınlığın istikbalde gelişmeleri görülecektir. Irak ile Türkiye arasında şimdi yapmakta olduğumuz antlaşmalardan sonra Suriye ve Lübnan ile Türkiye arasında aynı şekilde antlaşmalar yapılacağını ümit ediyorum.”* dedi.<sup>97</sup>

Açıkçası Nuri Sait Paşa şimdiye kadar Irak'ın yapacağı her hareketinin diğer Arap ülkelerince destekleneceğini, Türkiye ile diğer Arap devletleri arasında işbirliği kapısının açılacağı yönünde açıklamalar yapmıştı. Lakin Nuri Sait Paşa bu açıklamasında Türkiye'nin Arap Birliği ile birleşme ihtimalinin olmadığını belirterek, Türkiye'nin Arap birliği ile ilişkilerinin hangi boyutta olacağı konusunda bir sınır da çizmiş oldu.

<sup>96</sup> **Akşam**, 22 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 22 Mart 1946, s. 1, 3; **Ulus**, 22 Mart 1946, s. 1.

<sup>97</sup> **Akşam**, 22 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 22 Mart 1946, s. 3.

Nuri Sait Paşa İstanbul'da zaman geçirmeye devam ederken Türk basınında, Türkiye ile Irak arasında imzalanacak antlaşma metninin üç dilde hazırlanmasının tamamlandığı ve antlaşmanın Nuri Sait Paşa'nın Ankara'ya dönmesini müteakip imza edileceğine dair haberler yer almaktaydı.<sup>98</sup> Nuri Sait Paşa başkanlığındaki Irak heyeti 26 Mart akşamı trenle Ankara'ya hareket etti. Uğurlama töreninde yine Irak konsolosluğu erkânı, Lütfi Kırdar ile gazeteciler hazır bulundu. Bu arada Nuri Sait Paşa, basın mensuplarına yaptığı açıklamada, İstanbul'da kaldığı müddet zarfında güzel günler geçirdiğini, protokolü imzalamak için şimdi Ankara'ya döndüğünü, daha sonra da memleketine hareket edeceğini söyledi.<sup>99</sup>

### 3-1946 Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması

#### 3.1. Antlaşmanın İmzalanması

27 Mart 1946 tarihi itibarıyla Türkiye ile Irak arasında cereyan eden görüşmeler olumlu sonuçlanırken,<sup>100</sup> antlaşmanın 29 Mart günü Dışişleri Bakanlığı'nda imzalanmasına karar verildi. Ayrıca ertesi günün sabahı da Ankara ve Bağdat, aynı saatte antlaşmalar hakkında bir tebliğ neşredecekti. Antlaşmanın tam metni ise iki hükümetin meclisleri tarafından tasdik edilince yayınlanacaktı.<sup>101</sup>

Alınan karar gereği Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması, 29 Mart günü saat 16.00'da Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan bir törenle imzalandı. Törende yerli ve yabancı gazetecilerle birlikte Sovyet Tass Ajansı muhabiri de hazır bulundu. Türkçe, Arapça ve Fransızca olarak hazırlanan metinler, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâatibi Feridun Cemal Erkin, Irak adına da Nuri Sait Paşa ile Abdullah Hafız tarafından imzalandı.<sup>102</sup>

#### 3.2. Antlaşma Metni

Antlaşmanın giriş bölümünde, iki devletin aralarında var olan dostluk, iyi komşuluk ve kardeşlik bağlarını daha çok kuvvetlendirmek, dünya ve özellikle Orta Doğu milletlerinin barış ve güven-

<sup>98</sup> **Akşam**, 25 Mart 1946, s. 1.

<sup>99</sup> **Akşam**, 27 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 27 Mart 1946, s. 3; **Ulus**, 27 Mart 1946, s. 3.

<sup>100</sup> **Akşam**, 28 Mart 1946, s. 1; **Ulus**, 28 Mart 1946, s. 1.

<sup>101</sup> **Akşam**, 29 Mart 1946, s. 1; **Cumhuriyet**, 29 Mart 1946, s. 1,3; **Ulus**, 28 Mart 1946, s. 1.

<sup>102</sup> **Akşam**, 30 Mart 1946, s. 1,2; **Cumhuriyet**, 30 Mart 1946, s. 1,3; **Ulus**, 30 Mart 1946, s. 1.

liğine katkı sağlamak, gerçek bir yakınlaşmayı ekonomik ilişkilerde gösterilecek karşılıklı anlayış ve yardımlaşma sayesinde daha da kolaylaştırmak adına, bu antlaşmayı hazırladığı söylendi. Ayrıca milletlerarası dayanışmayı geliştirme hedefini güden BM Sözleşmesi'ni uygulamak yolunda ilk adımı atabilmenin haklı sevincini yaşadıklarına, antlaşmadan doğan taahhütlere sadık kalmak azmiyle hareket edeceklerine vurgu yapıldı.<sup>103</sup> Daha sonra da yetkili kişilerin antlaşma konusunda uzlaştığı ifade edilirken, üzerinde uzlaşılan maddeler özetle şu şekildeydi:

1. Madde: Antlaşan taraflar, birbirinin ülke bütünlüğüne ve 1926 tarihli antlaşma ile belirtilmiş ve çizilmiş olan aralarındaki hududa riayet edecektir.

2. Madde: Antlaşan taraflar, birbirinin içişlerine karışmaktan kesin olarak kaçınacaktır.

3. Madde: Antlaşan taraflar, kendilerinin ilgili oldukları, milletlerarası ve özellikle bölgedeki meselelerde birbirlerine danışacak, BM Antlaşması çerçevesi içinde birbirine yardım edecek ve işbirliği yapacaktır.

4. Madde: Antlaşan taraflar, taraflardan birinin ülke bütünlüğüne karşı herhangi bir saldırı tehlikesi ortaya çıktığında veya saldırı yapıldığında, BM Teşkilatı'nın yetkili organına hemen haber verecektir.

5. Madde: Antlaşan taraflar, aralarında çıkacak bütün anlaşmazlıkları BM Sözleşmesi hükümlerine uyan barış yollarıyla çözecek ve bu yollarda çözemedikleri herhangi bir anlaşmazlığı ise Güvenlik Meclisi'ne götürecektir. Yine iki ülke komşularla çıkabilecek anlaşmazlıkların da aynı hükümlere göre çözülmesi konusunda çaba sarf edecektir.

6. Madde: Tarafların aralarındaki işbirliğini her alanda gerçekleştirmek amacıyla 6 ek protokolü kabul edeceğiyle alakalıdır.

7. Madde: Bu antlaşma sınırsız bir süre için yapılmış olup, antlaşan taraflardan birinin isteğiyle her beş yılın sonunda gözden geçirilecek, Arapça, Türkçe ve Fransızca olarak yazılan antlaşmada, anlaşmazlık halinde Fransızca metnine başvurulacaktır.<sup>104</sup>

<sup>103</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/5.

<sup>104</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/5-6.

Altıncı maddede belirtilen protokoller ve içeriklerine bakacak olursak:

**Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü:** Dicle ve Fırat sularını düzene koymak amacıyla bentler yapılması, bu husustaki giderlerin Irak Hükümeti tarafından ödenmesi ve her iki ülkenin bu bentlerden mümkün olduğu kadar sulama ve elektrik elde etmesi hususlarını içermekteydi.<sup>105</sup>

**Güvenlik İşlerinde Karşılıklı Yardımlaşma Protokolü:** Her iki tarafın, birbirlerinin arazisine, pasaport veya kimlik kâğıdı olmadan giren, memleketlerinin güvenliğini bozan, ayaklanma ruhunu uyandıran, kanunlarına aykırı propaganda yapan veya buna benzer hareketlerde bulunan kişiler ve faaliyetler hakkında birbirlerine karşılıklı olarak yardım etmesi ile ilgiliydi.<sup>106</sup>

**Eğitim, Öğretim ve Kültür İşbirliği Protokolü:** İki tarafın BM Sözleşmesi çerçevesinde eğitim, kültür, sanat ve spor gibi alanlarda ilişki kurması, diploma denkliği, devamlı veya geçici olarak birbirlerine öğrenci, öğretmen ve uzmanlar göndermesi, bu alandaki faaliyetlerinden karşılıklı olarak faydalanma gibi konuları kapsamaktaydı.<sup>107</sup>

**Posta, Telgraf ve Telefon Protokolü:** Her iki tarafın posta, telgraf ve telefon ücretlerinde indirim yapması, bu hatları modern tesisat ile teçhiz etmesi, değerli mektup ve kutuları belli güzergâhtan göndermesi, yeni bir telefon ve telgraf hattının açılması, telgraf ücretlerinde karşılıklı olarak % 50 gibi bir indirime gidilmesiyle alakalıydı.<sup>108</sup>

**Ekonomi İşleri Protokolü:** İki ülkenin ekonomi alanında ilişkilerini ilerletmesi için karma bir ekonomi komisyonu kurarak ticaret, gümrük, maliye, turizm, ulaştırma gibi alanlarda işbirliği yapması, İskenderun ve Basra gibi limanlardan yararlanma konusunda karşılıklı olarak kolaylıklar sağlanması konularını içeriyordu.<sup>109</sup>

**Hudut Protokolü:** İki memleket arasındaki 75 kilometrelik bir bölgede çıkacak, hudut münasebetlerinin ahengini bozacak mahiyetteki her türlü olay ve anlaşmazlığı çözmek amacıyla hudut makamlarının

<sup>105</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/2, 7-8.

<sup>106</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/2, 8-10.

<sup>107</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/2, 11-13.

<sup>108</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/2, 13-14.

<sup>109</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/2, 14-16.

oluşturulması, bu kişilerin nöbetleşe Türkiye ve Irak'ta toplantılar yapmasıyla ilgiliydi.<sup>110</sup>

Türkiye ve Irak, yukarıda yer alan madde ve protokollerin dışında, aynı zamanda aşağıdaki sözleşmeleri de imzalamışlardı. Bu sözleşmelerden;

Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesi: Türkiye ve Irak'ta suç işleyip de diğer memlekete kaçan kimselerin cezasız kalmamaları ve bunların herhangi bir suretle zararlı faaliyetlerinin devamına müsaade edilmemesiyle ilgiliydi.<sup>111</sup>

Hukuk, Ceza ve Ticaret İşleriyle İlişkili Adli Yardım Sözleşmesi: İki tarafın hukuk, ceza ve ticaret işlerinde adli yardımlaşma münasebetleri ve bu sahada yardımlaşması esaslarının tespiti konularını kapsamaktaydı.<sup>112</sup>

Görüldüğü üzere Türkiye ile Irak arasında imzalanan antlaşma, 7 madde, 6 ek protokol ve 2 sözleşmeden ibaretti. Her iki taraf da, iki ülke arasındaki mevcut münasebetleri daha ileriye taşımak, güçlendirmek ve birbirlerinin menfaatlerini korumak maksadıyla hareket etmişti.<sup>113\*</sup>

### 3.3. Antlaşmanın İmzası Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imza merasiminden sonra Dışişleri Bakanı Hasan Saka, kısa bir konuşma yaparak, imzalanan metnin iki millet için hayırlı olmasını temenni etti. Arkasından Türkiye-İrak temsilcilerine dönerek; *“Bunları sizler hazırladınız, imzalamak da bana müyesser oldu. Muvaffakiyet sizin, son muameleye iştirak etmek bahtiyarlığı da benim oldu.”* dedi. Daha sonra da antlaşmaların tasdiki için TBMM'de cereyan edecek müzakerelerin, yapılan işlerin mahiyetini bütün dünyaya göstereceğini, sulha hizmet için yapılan çalışmaların her tarafta memnunlukla karşılanması lâzım geldiğini söyleyerek, antlaşmanın kimsenin aleyhine olmadığını altını çizmiş oldu. Hasan Saka'dan sonra kürsüye gelen Nuri Sait Paşa da iki ülke ilişkilerinin daha iyiye gitmesini

<sup>110</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/2, 16-22.

<sup>111</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/2-3, 22-27.

<sup>112</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, VIII. Devre, C.VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/3, 27-32.

<sup>113\*</sup> Antlaşmanın önemiyle ilgili geniş bilgi “3.5. Antlaşmanın Önemi” başlığı altında ele alınmıştır.

temenni eden kısa bir konuşma yaptı. Salondan çıkarken de Türk gazetecilerinin elini sıkarak, gösterdikleri yardımlardan dolayı kendilerine teşekkürlerini sundu.<sup>114</sup>

Antlaşma ile ilgili yayınlanan resmi tebliğde, Türkiye ve Irak delegeleri arasında bir müddetten beri Ankara’da Dışişleri Bakanlığı’nda cereyan etmekte olan müzakerelerin neticelendiği, Türkiye ile Irak arasında mevcut dostluk münasebetleri ve BM misakı çerçevesi dâhilinde, bir dostluk ve iyi komşuluk antlaşmasının imzalandığı bildirildi. İmzaların Dışişleri Bakanlığı’nda Türkiye namına Hasan Saka, Feridun Cemal Erkin, Irak namına da Nuri Sait Paşa ve Abdullah Hafız tarafından atıldığı açıklandı. Bunun dışında dostluk ve iyi komşuluk antlaşmasına ek olarak, 6 protokol ile 2 sözleşmenin imzalandığına, söz konusu antlaşma, sözleşme ve protokollerin her iki hükümetçe tasdiki için meclislerine sevk edildiği zaman yayınlanacağına vurgu yapıldı.<sup>115</sup>

İmza süreci tamamlandıktan sonra birkaç gün daha Ankara’da kalan ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Çankaya Köşkü’nde ağırlanan Nuri Sait Paşa ve Irak heyeti<sup>116</sup> 1 Nisan gecesi Toros ekspresine bağlanan özel vagonla Irak’a gitmek üzere Ankara’dan ayrıldı. Heyeti uğurlayanlar arasında Dışişleri ve Maliye Bakanları gibi üst düzey yetkililer vardı.<sup>117</sup>

Bu arada antlaşmanın imzalanması ile ilgili Akşam gazetesi birinci sayfadan verdiği haberde, “Türk-Irak Antlaşması dün imzalandı” şeklinde bir başlık atarken, antlaşma merasiminden, antlaşma ile ilgili yetkililerin açıklamalarından ve resmi tebliğden bahsetti.<sup>118</sup> Cumhuriyet gazetesi “Türk-Irak muahedesi törenle imzalandı” şeklinde bir başlık attı. Başlığın altında Dışişleri Bakanı Hasan Saka’nın, “*Bu muahedelerin tasdiki için Büyük Millet Meclisi’nde cereyan edecek aleni müzakereler, yapılan işlerin mahiyetini ve bunun ancak sulh ve müsalemeye hizmet kaygısı ile hazırlandığını bütün dünyaya gösterecektir.*” sözüne yer verdi. Haberin devamında ise imza töreninden, antlaşmayla ilgili yapılan açıklamalardan ve yayınlanan resmi teb-

<sup>114</sup> Akşam, 30 Mart 1946, s. 2; Cumhuriyet, 30 Mart 1946, s. 1,3.

<sup>115</sup> Akşam, 30 Mart 1946, s. 2; Cumhuriyet, 30 Mart 1946, s. 1; Ulus, 30 Mart 1946, s. 1.

<sup>116</sup> Cumhuriyet, 31 Mart 1946, s. 1.

<sup>117</sup> Akşam, 2 Nisan 1946, s. 2; Ulus, 2 Nisan 1946, s. 2.

<sup>118</sup> Akşam, 30 Mart 1946, s. 1,2.(Bkz. Ek 3)

liğden bahsetti. Yine aynı gazetede Ömer Rıza Doğrul “Uğurlu Bir Başarı” isimli yazısında, antlaşma sayesinde iki memleket arasında sarsılmaz arkadaşlığın ve sürekli dostluğunun bir kat daha sağlamlaştığını söyledi. Antlaşmanın gelişi güzel değil, asırlık hayat arkadaşlığının bir sonucu olarak ortaya çıktığını, Türkiye'nin benzer bir antlaşmayı Suriye ile de imzalaması gerektiğini, böylece Türkiye ile Arap âlemi arasında sağlam münasebetlerin kurulacağını bildirdi. Antlaşmanın Ortadoğu'da barışa, burada yaşayan milletlerin tam bağımsızlığa ve refaha kavuşmasına hizmet edeceğine değindi.<sup>119</sup> Ulus gazetesi de antlaşmayla ilgili “*Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Krallığı Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması İmza Töreni Dışişleri Bakanlığı'nda dün saat 16.00'da Yapıldı*” manşetini kullandı. Antlaşma, sözleşme ve protokollerin daha sonra neşredileceğini bildirdi, yayınlanan resmi tebliğden bahsetti.<sup>120</sup>

Moskova'da yayın yapan İzvestia Gazetesi ise Türkiye ile Irak arasındaki yakınlaşmayı, bölgede bir Türkiye-İrak bloku kurmaya yönelik hazırlıkların güçlenmesi olarak yorumladı. Söz konusu bloğa bütün Arap Devletleri'nin değil, fakat bunların arasından fiiliyatta müstakil olmayanlar ile İngiliz hareket hattını takip edenlerin gireceğini söyledi. Böyle bir bloğun Arap Birliği davasına ve istiklaline vurulmuş “muazzam bir darbe” olacağından, Doğu Akdeniz'deki siyasi istikrara herhangi bir katkısı olmayacağından bahsetti.<sup>121</sup>

Söz konusu haberle ilgili Nuri Sait Paşa da, “*Onlar her türlü yorumda bulunabilirler. Biz dostluğumuzu devam ettirmek için her türlü işbirliğine devam edeceğiz.*” açıklamasında bulunarak yapılan antlaşmanın arkasında olduğunu gösterdi.<sup>122</sup> Yine, Anadolu Ajansı muhabirine, Türkiye'de kaldığı süre esnasında Türk'ün büyük misafirperverliği geleneğinden en güzel örneklerini gördüğünü, Ankara'da kendilerinin çok iyi bir şekilde ağırlandığı söyledi. “*Türkiye'nin büyük kurtarıcısı Atatürk ile merhum Kral Faysal'ın senelerce önce tasarladığı idealin bugün gerçekleşmiş olmasından duyduğum sevinç büyüktür.*” diyerek, iki liderin senelerce önce tasarladığı idealin bugün gerçekleşmiş olmasından duyduğu sevinci paylaştı.

<sup>119</sup> *Cumhuriyet*, 30 Mart 1946, s. 1,3.

<sup>120</sup> *Ulus*, 30 Mart 1946, s. 1.

<sup>121</sup> *Akşam*, 2 Nisan 1946, s. 2; *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1946, s. 1,3; *Ulus*, 2 Nisan 1946, s. 3.

<sup>122</sup> *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1946, s. 1.



Bir kez daha Milli Şef İnönü ve Başbakan Saraçoğlu'nun yüksek şahıslarında kahraman Türk milletini selâmladığını söyledi. Türkiye ile Irak arasındaki bazı gümrük muamelelerinin kaldırılması taraftarı olduğunu, yapılan antlaşma ve iş birliği esasını diğer Arap memleketlerinin de benimseyerek takip edeceklerinden şüphesi olmadığını belirterek,<sup>123</sup> yine söz konusu işbirliğinden dolayı duyduğu sevinç, Türkiye ile Arap dünyası ilişkilerinin gelişeceğini dile getirmiş oldu.

Bu arada antlaşmayla ilgili eski Dışişleri Bakanı Abdullah Hafız da, Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde muazzam baraj ve regülâtörler inşa edileceğini, yapılacak çalışmanın 30 milyon Türk lirasına mal olacağını, bu 30 milyon lirayı Irak'ın vereceğini, yalnız baraj ve regülâtörlerle diğer tesisatı Türk mühendisler ile Türk işçilerin yapacağını ifade etti. Yapılacak eserlerin Irak'ın Türkiye'ye nâciz bir armağanı olacağını, Türkiye'nin yardımıyla Dicle ve Fırat'ın baskınlarından Irak'ın kurtulacağını ve sulanmaya muhtaç yerlerin suya kavuşacağını açıkladı. Ayrıca Türkiye'de baraj ve regülâtörlerin inşa edileceği bölgede kurulması düşünülen santralden de Türkiye'nin senede 1 milyon kilovat enerji elde edeceğine değinerek,<sup>124</sup> antlaşmanın ekonomik yararından bahsetti.

### 3.4. Antlaşmanın Müzakere Edilmesi ve Onaylanması

#### 3.4.1. Irak Meclisi'nde

Nuri Sait Paşa, Irak'a döndüğünde kendisine yetkisinin dışına çıkarak dışişleriyle de alakalı bir antlaşma yaptığı yönünde eleştiriler yapıldı. Bunun üzerine Nuri Sait Paşa, 11 Nisan 1946 tarihinde El Süveydi Hükümeti'ne antlaşma ile ilgili bir rapor sundu. Raporunda, antlaşmanın ilk temelini Kral Naibi Abdülillah ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü arasında yapılan görüşmelerde, dış siyasette iş birliği yapılması kararını almalarıyla atıldığını bildirdi. Antlaşmanın Irak'ın, BM ve Sadabat Paktı'ndaki sorumluluğuna fazla bir yük getirmediğini, Arap camiasına karşı bir hareket olmadığını ve aksine antlaşmanın Türkiye kamuoyunun Filistin davasına destek vermesine katkı sağlayacağını söyledi. Bu nedenle de hükümetten antlaşmanın kabulünü istedi.<sup>125</sup>

<sup>123</sup> **Akşam**, 4 Nisan 1946, s. 2; **Ulus**, 4 Nisan 1946, s. 1.

<sup>124</sup> **Akşam**, 4 Nisan 1946, s. 2.

<sup>125</sup> Hamidi Elduri, **a.g.t.**, s. 59.

Bazı milletvekilleri ve muhalefetin baskısı altında kalan El Süveydi Hükümeti ise antlaşmayı gönülsüz bir şekilde sadece Türkiye'yi incitmemek ve İngiltere ile bir sorun yaşamamak adına kabul etti. Lakin antlaşma metinlerini de müzakere ve onay için meclise göndermedi.<sup>126</sup> Böylece parlamentoda antlaşma maddelerinin müzakere edilip onaylanması hususunda yaklaşık 1 yıl boyunca yani yeni bir hükümet göreve gelene kadar herhangi bir çalışma yapılmadı.

Bu arada Türk basınında ilk kez 14 Mayıs 1947 tarihinde, Türkiye-İrak Antlaşması'nın kısa bir süre sonra Irak Meclisi'nde müzakere edileceği, antlaşma metninin her iki memleketin meclisleri tarafından tasdik edildikten sonra yayınlanacağı bilgisine yer verildi. Ayrıca antlaşma maddelerinin Türkiye-İrak münasebetlerinin takviyesi, kültür heyetleri kurulması, sulama meselelerini görüşmek üzere özel konferansların tertibi, Türkiye-İrak sınırında nizam ve asayişin sağlanması gibi hususlarla alakalı olduğu, askeri ve siyasi hükümlerin yer almadığından bahsedildi.<sup>127</sup>

Nihayetinde Türkiye-İrak Antlaşması müzakereleri 28 Mayıs gününden itibaren Irak Meclisi Dışişleri Komisyonu'nda görüşülmeye başlandı. Görüşme esnasında antlaşma ile ilgili şiddetli münakaşalar oldu. Komisyonun bazı üyeleri antlaşmaya muhalif bir tavır takındı. Hükümeti tutan gazeteler antlaşma lehinde yazılar neşrederken, "Mademki Rusya antlaşmaya şiddetle itiraz ediyor, demek ki bu antlaşma faydalı ve hayırlı bir iştir" şeklinde başlıklar attı. Bazı gazeteler de antlaşma aleyhinde makaleler yayınladı.<sup>128</sup>

Siyasi partilerden Milli Demokrat Partisi Başkanı Kâmil El-Şadeşi de yaptığı açıklamada, Türk-İrak Antlaşması'nın gayesini Irak'ı Doğu Blok'unun önderi rolü verilen Türkiye'nin peşine takmak olarak açıkladı. "*Antlaşmanın ilk maddesi Türkiye'nin toprak bütünlüğünü olduğu gibi kabul etmektedir ki bu, İskenderun üzerinde Türkiye'nin hakkını tanımak ve İskenderun'un iadesini isteyen Suriye taleplerini Irak'ın desteklemeyeceğini taahhüt etmektedir*" dedi. Çünkü antlaşmaya göre Türkiye ile Arap Devletleri arasında bir ihtilâf çıkacak olursa Irak'ın Suriye'ye karşı bile, Türkiye'yi desteklemeye mecbur olacağını altını çizdi.<sup>129</sup>

<sup>126</sup>Hamidi Elduri, a.g.t., s. 60.

<sup>127</sup>Akşam, 14 Mayıs 1947, s. 2; Cumhuriyet, 14 Mayıs 1947, s. 1.

<sup>128</sup>Akşam, 29 Mayıs 1947, s. 1; Cumhuriyet, 30 Mayıs 1947, s. 1.

<sup>129</sup>Akşam, 29 Mayıs 1947, s. 1; Cumhuriyet, 30 Mayıs 1947, s. 3.

Milli Demokrat Partisi dışında Halk Partisi ile Milli Birlik Partisi de antlaşmaya şiddetle itiraz ederek; *“Irak’ın emperyalizmin kontrolü altında olan bir memleketle işbirliği etmeye mecbur olacağını ve antlaşmanın Arap Birliği’ni baltalamak için bir İngiliz teşebbüsü olduğunu”* ileri sürdüler. Yine Ayan Meclisi azasından Sadık El Basam da, Irak’ın tek başına bir antlaşma yapmaması lazım gediğini, çünkü bunun Arap Birliği’ni kökünden sarsacağını, Irak’ın antlaşma imzalamak hakkını yalnızca birliğe vermesi gerektiğini söyledi.<sup>130</sup>

Türkiye-Irak antlaşmasıyla ilgili 4 Haziran günü Irak parlamentosunda da yaklaşık 5 saat süren hararetli tartışmalar yaşandı. Antlaşma ile ilgili söz alanlardan altı kişi aleyhte, beş kişi ise antlaşma lehinde görüş bildirdi. Aleyhte konuşanlardan Rıza El Şabibi, bu antlaşmanın Arapça, Türkçe ve Fransızca metinleri arasında fark olduğunu söyleyerek, bazı noktalar hakkında Türk Hükümeti’nden izahat istemek suretiyle müzakerelerin bir müddet için geri bırakılmasını teklif etti. Cafer Hamandi de bu teklife destek vererek antlaşmanın Arap Birliği ruhuna aykırı olduğundan, Türkiye’nin Suriye, hatta SSCB, Bulgaristan veya Yunanistan’a savaş açması halinde Irak’ın da Türkiye’ye yardım etmek zorunda kalacağından bahsetti.<sup>131</sup>

Yine antlaşma ile aleyhte söz alanlardan Rezzak El Şaikli, antlaşmanın İngiliz ve Amerikan siyasetinden ilham aldığını ileri sürerken, Besim Amin de antlaşmayla her iki memleketin hudut emniyet kuvvetlerine, bilhassa Kürtlere karşı harekette geniş salahiyet verildiğine işaret ederek; *“Fakat şunu unutmayalım ki Irak Kürtleri bizim kardeşlerimizdir ve bizim Türkiye gibi bir azınlık ve ırk siyasetimiz yoktur; biz de böyle bir siyaset gütmeye başlayacak olursak memleket için büyük bir tehlikeye sebep oluruz.”* demiş ve antlaşmayı tasvip etmediğini söylemişti. Arkan Abdi ise “demokratik olmayan Türkiye” ile “demokrat Irak” arasında kültür sahasında iş birliği edilmesine imkân olmadığını, Arap devletleri arasında kurulması düşünülen gümrük birliğine Türkiye’nin dâhil edilmesinin bazı tehlikeler arz edeceğinden bahsetti. Yakındoğu’nun İran, Türk ve Arap gibi birbirinden ayrı üç guruptan teşekkül ettiğine değinerek, bu üçü arasında birlik kurulamayacağını, bu nedenle yapacakları tek şeyin Arap Birliği’nin kuvvetlendirilmesi olduğunu söyledi.<sup>132</sup>

<sup>130</sup> Akşam, 29 Mayıs 1947, s. 1; Cumhuriyet, 30 Mayıs 1947, s. 3.

<sup>131</sup> Akşam, 5 Haziran 1947, s. 1; Ulus, 5 Haziran 1947, s. 1.

<sup>132</sup> Akşam, 5 Haziran 1947, s. 1.

Açıkçası antlaşmaya muhalif olanlar antlaşmanın, Irak'ın kendi hür iradesiyle değil İngiltere'nin isteğiyle yapıldığı, Arap Birliği ruhuna aykırı olduğu, Irak'ı Türkiye'nin peşine taktığı, SSCB ile bir çatışmanın içine çekeceği ve Hatay meselesinde Suriye'yi yalnız bırakacağı noktasında birleşmişlerdi. Yani onlara göre bu antlaşma Irak Devleti'nin menfaatlerine uygun olmayıp, Irak'ın Arap Birliği'ndeki rolüyle çatışmaktaydı.

Antlaşma lehinde görüş bildiren beş kişi ise bilhassa antlaşmanın Arap Birliği'ne aykırı olmadığını, Hatay'ı Türkiye'ye ait olduğu gibi bir hükmü ihtiva etmediğini veya Irak'ı Arap memleketlerinden ayırmadığını ileri sürdüler. Özellikle maksadın iki komşu memleket arasındaki münasebetleri kuvvetlendirmek olduğu üzerinde durdular.<sup>133</sup> Büyük bir gayretle antlaşmayı savunan Nuri Sait Paşa ise antlaşma şartlarının Irak'ın Arap paktına olan yükümlüklerine engel olmayacağını ve antlaşma sayesinde Filistin konusunda Türkiye'nin Arap davasına destek vereceğini söyledi.<sup>134</sup>

Sonuçta Irak Meclisi'nde antlaşma ile ilgili yapılan eleştirilere rağmen Türkiye-İrak Antlaşması'nı 7 Haziran'da yapılan oylamada 14 oya karşı 87 oyla kabul edildi. Antlaşmanın kabulü ile ilgili Başbakan Salih Cabiri, antlaşmanın Ortadoğu'daki barış ve güvenliğe yardım edeceğini belirtirken,<sup>135</sup> Irak Dışişleri Bakanı Fazıl Cemali de antlaşmanın onaylanmasını, iki memleketin hakiki hislerinin hafif bir yansıması olarak gördüğünü söyledi. Antlaşmanın Türkiye ile diğer Arap Devletleri arasında diplomatik münasebetleri somutlaştırma konusunda iyi bir örnek olacağına değindi. Türkiye ile Irak arasındaki dostluk bağlarının çok eskiye dayandığı ama asıl temelini Kral Faysal tarafından sağlam bir şekilde atılmış olduğunu hatırlatarak şunları ilave etti; *“Asla bozulmamış olan müşterek dostluğumuz antlaşmanın akti üzerine yeni bir devreye girmektedir. Bu devrede her iki millet antlaşmaya bütün amelî değerini vereceklerdir.”* Cemali sözlerini bitirirken de BM teşkilâtında Türk delegesinin, Filistin meselesinde Arap tezini çok açık ve dürüst bir şekilde destek-

<sup>133</sup> **Akşam**, 5 Haziran 1947, s. 1.

<sup>134</sup> Payman Abdullah Hamad Lak, **Türkiye-İrak İlişkileri (1920-2010)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2015, s. 40.

<sup>135</sup> **Akşam**, 8 Haziran 1947, s. 1; **Ulus**, 8-9 Haziran 1947, s. 1.

lemesinden dolayı, Arap delegelerinin duydukları memnuniyetten bahsetti.<sup>136</sup>

Antlaşmanın Irak Meclisi'nde onaylanması hakkında Türk basınında ise antlaşmanın mecliste büyük bir çoğunlukla kabul edildiği bildirilirken, Başbakan Salih Cabiri'nin antlaşmayla ilgili sözlerine yer verildi.<sup>137</sup>

Antlaşma 12 Haziran'da Irak Senatosu'nda 2'ye karşı 13 oyla kabul edilirken, Nuri Sait Paşa ile Fazıl Cemali, antlaşma ile eleştirilere burada da cevap verdi. Nuri Sait Paşa müzakereleri açarken yaptığı konuşmada, Türkiye ile Arap Devletleri arasında bir ihtilâf çıkması halinde, yapılan antlaşma gereği Irak'ın Türkiye'ye yardım etmek zorunda kalacağı iddiasının doğru olmadığına işaret etti. Sadece Türkiye haklı ise onun tarafının tutulacağını, BM anayasasının kendilerine bu yetkiyi verdiğini belirtti. Antlaşmanın Arap Birliği'ne aykırı olmadığı hususunda Türkiye tarafından bir açıklama yapılmamasını, antlaşmanın Arap Birliği'ne aykırı olduğunun kanıtı olarak gösterenleri de eleştirerek, *“Unutmayın ki Türkiye, Arap Birliği azası değildir; onun için yaptığı antlaşmaların Arap Birliği'ne aykırı olmadığını tasrihe mecbur tutulamaz.”* dedi.<sup>138</sup>

Dışişleri Bakanı Fazıl Cemali de tenkitlere verdiği cevapta, artık dünyada büyük ve küçük milletlerin bir araya toplanmadıkça, hayatlarını muhafaza etme şanslarının bulunmadığından ve büyük devletlerin bile kendilerine müttefik aradıklarından bahsetti. Irak'ı muhafaza etme konusunda Sadabat Paktı ile Arap Birliği'ni ileri doğru atılmış birer adım olarak gördüğünü, Türkiye ile yapılan antlaşmanın da herkesin hayrına neticeler vereceğini söyledi. Türkiye'nin Filistin meselesinde davrandığı gibi komşu devletlerin birlikte hareket etmesi için aralarındaki münasebetleri sıkılaştırması gerektiğine vurgu yaptı.<sup>139</sup>

Görüldüğü gibi antlaşmayı destekleyenler, ısrarla antlaşmanın Arap Birliği'ne aykırı olmadığını, hatta tam tersine Filistin meselesinde olduğu gibi Türkiye ile diğer Arap Devletlerini birbirine daha çok yakınlatacağını savundular. Antlaşmanın Irak'ın, BM ve Sa-

<sup>136</sup> **Akşam**, 9 Haziran 1947, s. 1; **Ulus**, 10 Haziran 1947, s. 1.

<sup>137</sup> **Akşam**, 8 Haziran 1946, s. 1; **Ulus**, 8-9 Haziran 1947, s. 1.

<sup>138</sup> **Akşam**, 13 Haziran 1947, s. 1. (Bkz. Ek 4); **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1947, s. 1; **Ulus**, 13 Haziran 1947, s. 1.

<sup>139</sup> **Akşam**, 13 Haziran 1947, s. 1; **Ulus**, 13 Haziran 1947, s. 1.

dabat Paktı'ndaki sorumluluğuna fazla bir yük getirmediğini, Irak'ı Arap memleketlerinden ayırmadığını ve Arap camiasına karşı bir hareket olmadığını söylediler. Son olarak da antlaşmanın ülkelerin bir araya toplanmadıkça kendilerini koruyamayacağı gerçeğinden hareketle imzalandığından bahsederek, antlaşmanın Türkiye ile diğer Arap Devletleri arasında da diplomatik münasebetleri somutlaştırma konusunda iyi bir örnek olacağına işaret ettiler.

### 3.4.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde

İrak cephesinde bunlar olurken Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri de Türkiye-İrak Antlaşması'nın Irak Meclisi'nde onaylanması üzerine, antlaşmanın TBMM'de müzakeresinin yapılabilmesi için gerekli hazırlıkları tamamlayarak antlaşmayla ilgili vesikaları meclise gönderdi.<sup>140</sup> Hazırlıklar tamamlandıktan sonra da Türkiye ile Irak arasında imza edilen antlaşma, protokol ve sözleşmelerin onaylanması hakkındaki kanun tasarısı 5 Eylül 1947 tarihinde meclise sunuldu.<sup>141</sup>

TBMM'de ilk sözü antlaşma müzakerelerine de katılmış olan Seyhan Milletvekili Kasım Gülek aldı. Gülek yaptığı konuşmada, antlaşmanın iki komşu ve kardeş memleket arasında esasen mevcut olan, tarihten gelme yakınlık ve dostluğu bir kat daha kuvvetlendireceğini söyledi. Türkiye'nin BM Sözleşmesini, dünyada barışın yerleşmesi ve emniyetin sağlanması için esas sayanlardan olduğunu, BM Sözleşmesi çerçevesi içinde yapılan antlaşmayı da aynı gözle gördüğünü, çünkü bu sayede dünyanın bu taraflarında barışın ve milletlerarası dostluğun hâkim olacağını belirtti. Yine antlaşmanın güvenlik ve dostluktan başka diğer boyutlarının da olduğunu, iktisadi bakımdan birbirine yakın olan iki memleketin ekonomi, posta, telgraf ve gümrük işleri gibi alanlarda da birbirlerine karşılıklı olarak kolaylık ve yakınlık göstereceğini açıkladı. Ayrıca Dicle ve Fırat nehirlerinin tanzimi ile ilgili çalışmaların Türkiye'de yapılması konusunda anlaşmaya varılmasının olumlu yönlerinden bahsetti. Sözlerinin sonunda da, "*Hem iktisadi hem de umumi siyasi ve güvenlik bakımlarından iki komşu memleket arasında ve dünya güveni bakımından önemli olduğuna kâni olduğumuz bu antlaşmanın, ta-*

<sup>140</sup> **Akşam**, 12 Haziran 1947, s. 2.

<sup>141</sup> **Akşam**, 6 Eylül 1947, s. 2; **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1947, s. 1; **Ulus**, 6 Eylül 1947, s. 1.

*rafınızdan tasdiki, dünyada sulh ve emniyetin yerleşmesinde mühim bir yer alacaktır” dedi.<sup>142</sup>*

İkinci olarak kürsüye çıkan Diyarbakır Milletvekili Vedat Dicleli, Irak'taki su taşkınlarını önlemek için Dicle ve Fırat üzerinde barajlar yapılacak olmasının hem Irak topraklarını verimli hale getireceğini, hem de Türkiye'ye enerji ve sulama alanında geniş imkânlar sunacağını söyledi. Arkasında da Dicleli, Ekonomi Bakanlığı'nın söz konusu enerji kaynağından faydalanma yolları konusunda, Bayındırlık Bakanlığı'nın da suların akış kuvvetini ve derecesini tespit hususunda bir çalışma yapıp yapmadığını sordu. Daha sonra da protokolün 4. maddesinde, barajlar yapıldıktan sonra istifade şekillerinin ayrı bir antlaşma ile tespit edileceğinin yazıldığını dile getirerek, bu ayrı antlaşmanın hangi şartlarla yapılacağı ve Türkiye'nin menfaatlerinin ne şekilde korunacağı konusunda Dışişleri Bakanı'na bir soru yöneltti. *“Zira bentler yapıldıktan sonra sadece sulamadan istifade etme yoluna gidilecekse, hiçbir masraf yapılmasına gerek yoktu. Enerji elde etme yoluna gidilirse de yapılması lazım gelen elektrik santrallerinin masraflarını kim karşılayacaktı?”<sup>143</sup>*

Antlaşma ilgili sorulara açıklık getirmek amacıyla kürsüye çıkan Dışişleri Bakanı Hasan Saka sözlerine, *“Cenup komşumuz ve kardeş Irak kendi varlığına kavuştuğu tarihten beri Türkiye ile olan münasebatında daima iyi komşuluk ve kardeşlik hislerini bizimle müteakiben idameyi rehber ittihaz etmiştir. Bu iyi münasebetleri gölgeleyecek herhangi bir hâdise zuhur etmemiştir.”* diyerek başladı. Antlaşmanın onaylanmasıyla iki memleket arasında öteden beri var olan dostluk ve kardeşlik münasebetlerinin yeni bir gelişme devresine gireceğine vurgu yaptı. Antlaşmanın esas ruhunun gerek Irak gerekse bölgedeki diğer memleketlerle olan ilişkilerin yürütülmesinde, BM teşkilatı ve onun anayasası hükümlerinin geçerli olacağı hususunda mutabık kalınmasından ve taahhüde girişilmiş olmasından ileri geldiğini ifade etti.<sup>144</sup>

Barajlarla ilgili yaptığı açıklamada da, Irak topraklarında meydana gelen zararları önlemek için yapılması düşünülen barajların ne-relere yapılacağı konusunda birlikte bir plan hazırlanacağını, baraj inşaat masraflarının da tamamen Irak tarafından karşılanacağını söy-

<sup>142</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, VIII. Devre, C. VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 653-654.

<sup>143</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, VIII. Devre, C. VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 654-655.

<sup>144</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, VIII. Devre, C. VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 655.

ledi. Barajlar yapıldıktan sonra ise bunların denetlenmesi ve daima iyi halde bulunması için yapılacak masrafların ikiye bölüneceğini, barajlardan gerek sulama gerekse enerji konusunda her iki memleketin de aynı derecede istifade hakkına sahip olduğunu bildirdi.<sup>145</sup>

Dışişleri Bakanı'ndan sonra söz alan Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Ataç ise barajlar yapılırken bazı arazilerin su baskınına uğrayacağını, bazı arazilerin de istimlak edileceğini belirterek söz konusu masrafların kimin tarafından karşılanacağını sordu. Dışişleri Bakanı bu soruya verdiği cevapta, istimlâk edilecek arazinin bu tesisatı yapmak için alınacağını, yani tesisat masraflarına dâhil olacağını bu nedenle protokol gereği iki tarafın ödemesi lâzım gelen masraflardan olduğunu söyledi. Bu arada Vedat Dicleli'nin sorularıyla ilgili söz alan Çalışma Bakanı Tahsin Bekir Balta da ilgili bakanlıkların enerji kaynağından en iyi şekilde faydalanma, suların akışını hesaplama ve jeolojik etütler yapılması gibi konularda gerekli çalışmaları yaptığını bildirdi.<sup>146</sup>

Çalışma Bakanı'nın konuşması bittikten sonra maddelerin okunup onaylanmasına geçildi. Yapılan oylama sonucunda Türkiye ile Irak arasında imza edilen antlaşma, ekler, protokoller ve sözleşmelerin onanması hakkındaki kanun tasarısı, mevcut 293 oyun ittifakıyla kabul edildi.<sup>147</sup> Açıkçası antlaşma aleyhine TBMM'de herhangi bir olumsuz görüş bildirilmezken, antlaşmanın iki komşu ve kardeş memleket arasında mevcut olan yakınlık ve dostluğu bir kat daha arttırdığına vurgu yapıldı. Antlaşmanın bölgede barışın ve milletlerarası dostluğun hâkim olmasına katkı sağlayacağı belirtildi.

Antlaşmanın onaylanması hakkında Türk basınında da antlaşmanın mecliste ittifakla kabul edildiği bilgisi yer alırken, antlaşmayla alakalı yapılan müzakerelerden, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın mecliste yaptığı beyanattan ve sorulara verdiği cevaplardan bahsedildi.<sup>148</sup>

<sup>145</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C. VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 655-656.

<sup>146</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C. VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 656-657.

<sup>147</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C. VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 659-662. **Akşam**, 6 Eylül 1947, s. 2; **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1947, s. 1,4; **Ulus**, 6 Eylül 1947, s. 1,4; Bu arada antlaşma, 7'nci madde gereğince onay belgelerinin Bağdat'ta teati edildiği tarih olan 10 Mayıs 1948'de resmen yürürlüğe girmişti. Bkz. A. Gündüz Ökçün, Ahmet R. Ökçün, **Türk Antlaşmaları Rehberi**, Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974, s. 12, **Akşam**, 14 Mayıs 1948, s. 2.

<sup>148</sup> **Akşam**, 6 Eylül 1947, s. 2; **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1947, s. 1,4; **Ulus**, 6 Eylül 1947, s. 1, 2. (Bkz. Ek 5)



Bu arada bir müddetten beri İngiltere’de bulunan Irak Kral Naibi antlaşmanın TBMM’de onaylanmasıyla ilgili bir beyanatta bulundu. Beyanatında TBMM’nin Irak-Türkiye Dostluk Antlaşması’nı tasdik ettiği haberini öğrendiği zaman çok büyük bir sevinç duyduğunu, haberin kendisi için büyük bir müjde olduğunu söyledi. Antlaşmanın tasdiğiyle beraber iki memleket arasındaki münasebetlerin her sahada gelişeceğini ve eskisinden daha kuvvetli olacağını dile getirdi. Artık Türkiye ile Irak’ın ele ele verdiğini, diğer milletlerin de böyle birleşmesi halinde, dünyanın rahata kavuşacağına vurgu yaptı. “*Bilhassa Türkler ve Iraklılar ne kadar çok anlaşır ve birbirine bağlanırsa, olası tehlikeler karşısında da o kadar kuvvetli olacaktır.*”, dedi. Türkler ile Arap memleketleri arasındaki münasebetlerinin sağlam olmasının faydalı olacağını, ancak bu sayede bölgedeki herkesin huzur ve refah içinde yaşayacağını da söyleyerek,<sup>149</sup> Ortadoğu’da barış ve huzuru sağlamak adına Türkiye ile Irak’ın ele ele verdiği bu süreçte, diğer Arap Devletlerinde katılması gerektiğinin altını çizdi.

### 3.5. Antlaşmanın Önemi

Türkiye ile Irak arasından imzalanan antlaşma sayesinde Türkiye, II. Dünya Savaşı’ndan sonra içine düştüğü yalnızlıktan kurtulmak ve SSCB’ye karşı yürüteceği mücadele kendisine müttefikler bulmak amacıyla çıktığı yolda Irak ile ilişkilerini geliştirmek suretiyle önemli bir kazanım elde etmiş oldu.

Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması, 1926 yılında imzalanmış ve 1936 tarihinde süresi uzatılmış olan eski iyi komşuluk antlaşmasının yerini aldı. 1926 Antlaşması’nda olduğu gibi 1946 Antlaşması’nda da Türkiye ile Irak arasında birbirlerinin ülke bütünlüğüne ve sınırlarına riayet etme konusu, dostluk ilişkilerinin vazgeçilmez ön şartı olarak önemini korudu ve ilk sırada yani antlaşmanın birinci maddesinde yer aldı.<sup>150</sup> Böylece iki ülke arasında bundan sonra da iyi münasebetleri gölgeleyecek her hangi bir hâdisenin zuhur etmesinin önüne geçilirken, dostluk ilişkileri bir kez daha sağlam temellere oturtuldu.

Antlaşma sayesinde Türkiye ve Irak, birbirlerinin işlerine karışmamayı, bölgesel ve milletlerarası sorunlarda birbirlerine danış-

<sup>149</sup> **Akşam**, 6 Eylül 1947, s. 1, 2.

<sup>150</sup> Bilâl N. Şimşir, “Musul Sorunu ve Türkiye-İngiltere-İrak İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXI, Sayı: 63, Kasım 2005, s. 889.

mayı, BM Antlaşması çerçevesi içinde birbirine yardım ve işbirliği yapmayı, birinin ülke bütünlüğüne karşı saldırı yapıldığında BM Teşkilatı'nın yetkili organına hemen haber vermeyi, aralarında çıkacak bütün anlaşmazlıkları BM Sözleşmesi hükümlerine uyan barış yollarıyla çözmeyi taahhüt ettiler.<sup>151</sup> Böylece iki ülke eşitlik prensibinin geçerli olduğu antlaşmayla dünyada güç dengelerin değiştiği bir dönemde aralarındaki dostluğu aynen devam ettirecek adımlar atarken, dış ilişkilerde de dayanışma prensibini benimsemiş oldular.

Yine Türkiye ve Irak arasında nehirlerin düzene konulması, eğitim ve kültür alanında işbirliği, iletişim hatlarını güçlendirme, ekonomik ilişkileri geliştirme ve hudut güvenliği gibi konularda protokoller imzalandı. Suçluların geri verilmesi ile hukuk, ceza ve ticaret işleriyle alakalı adli yardım sözleşmesi yapıldı.<sup>152</sup> Bunların sonucunda da Türkiye ve Irak, kendilerine hedef olarak çizmiş oldukları iki ülkenin her sahada işbirliğine dayanan dostluk ve kardeşlik planını hayata geçirme hususunda önemli bir adım attı.

Bunların dışında bir taraftan komşu ülkelerle dostluk ilişkilerini sürdürmek, bir taraftan da Arap dünyasında komünizmi yayan SSCB'ye karşı batıyla daha fazla işbirliği yapmak niyetinde olan Irak, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin desteğini sağlamış olurken, batıyla da Türkiye aracılığıyla daha iyi diyalog kurma avantajını yakaladı. Türkiye ise Arap dünyasıyla yakınlaşma sürecine girdi.<sup>153</sup>

Çünkü Türkiye'nin Irak'la kurmuş olduğu yakın münasebetler, Arap ülkeleriyle de ilişkilerin gelişmesi yönünde hemen etkisini göstermeye başladı. İlk önce Lübnan Cumhurbaşkanı Beşara El Huri 20 Haziran 1946'da Ankara'ya resmi bir ziyarette bulundu. Arkasından da 8 Ocak 1947'de Ürdün Kralı Abdullah, Türkiye'ye gelerek Türkiye ile Ürdün arasında ayrı bir Dostluk Antlaşması imzaladı.<sup>154</sup> Böylece Türkiye, Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek suretiyle, SSCB'nin bölgedeki yayılma faaliyetlerine karşı müttefikler bulma hedefi doğrultusunda bir adım daha attı. Ayrıca Suriye'nin Hatay

<sup>151</sup>Taahhütler için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C. VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/6.

<sup>152</sup>Protokol ve sözleşmeler için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C. VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947), s. 241/2-32.

<sup>153</sup>Hamidi Elduri, **a.g.t.**, s. 64.

<sup>154</sup>Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972, s. 16.

meselesi yüzünden Arap dünyasını Türkiye'ye karşı harekete geçirmesinin önüne geçildi. Şüphesiz Türkiye'nin Sovyet yayılmasına karşı müttefikler aradığı böyle bir dönemde, en son istediği şey Hatay meselesi yüzünden Arap dünyası ile karşı karşıya gelmekti.

### Sonuç

Türkiye-İrak ilişkilerinde ilk adım 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması'yla atıldı. Elçilerin karşılıklı olarak görevine başlamasıyla da resmi ilişkiler gelişme sürecine girdi. Böyle bir ortamda gerek Türkiye'nin gerekse Irak'ın komşularıyla barış, eşitlik ve bağımsızlık çerçevesinde dostça münasebetler kurma isteği iki ülkeyi birbirine yaklaştırdı. Kral Faysal'ın 6 Temmuz 1931 günü Türkiye'yi ziyaretiyle, iki ülke münasebetleri dostluk ve iyi komşuluk temelleri üzerine oturtuldu. 1932 yılında ise Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın Türkiye'yi ziyareti esnasında imzalanan suçluların iadesi, ticaret ve ikamet antlaşmaları ile pekişen Türkiye-İrak dostluk ilişkileri, 1937 yılında imzalanan Sadabat Paketi ile daha da güçlendi.

II. Dünya Savaşı'yla birlikte iki ülke ilişkileri kesintiye uğrasa da, ne Irak ne de Türkiye birbirlerine karşı herhangi bir düşmanca bir tavır almadı. Bu sebeple II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye, içine düştüğü yalnızlıktan kurtulmak ve SSCB'ye karşı yürüteceği mücadele kendisine müttefikler bulmak amacıyla dostluk ilişkilerini sürdürdüğü Irak'a yöneldi. İkili ilişkileri güçlendirmek adına da Irak Kral Naibi Abdülillah ile Nuri Sait Paşa'yı Türkiye'ye davet etti. Irak Devleti ise o dönemde komşu ülkelerle dostluk ilişkilerini sürdürmek, Ortadoğu liderliği konusunda Mısır'ın önüne geçmek ve Arap dünyasında komünizmi yaymaya çalışan SSCB'ye karşı batıyla daha fazla işbirliği yapmak niyetindeydi.

Bu nedenle Türkiye'nin davetini kabul eden Irak Kral Naibi Abdülillah ile Nuri Sait Paşa 15 Eylül 1945 tarihinde Türkiye'ye geldi. Yapılan görüşmelerde iki ülke arasında siyasi, iktisadi ve kültürel alanda işbirliği yapılması konusunda kararlar alındı. Alınan karar gereği Irak Hükümeti, iki ülke ilişkilerini geliştirmek adına Türkiye'yi yakından tanıyan Irak Ayan Meclisi Reisi Nuri Sait Paşa'nın başkanlığında bir heyeti Türkiye'ye gönderdi.

Nuri Sait Paşa siyasi bir antlaşma yapılmadan iki ülke ilişkilerinin tam manasıyla pekişeceğini düşünmediği için 2 Mart 1946 tarihin-

de başlayan Türkiye-İrak görüşmelerini ekonomik, sosyal ve teknik konularla sınırlandırmadı. Kral Naibi Abdülillah'ın da desteğiyle iki ülkenin her sahada işbirliğine dayanan dostluk ve kardeşlik planını hayata geçirmek için çaba gösterdi. Türk tarafı da gezinin sadece ekonomik alanda değil, siyasi alanda da işbirliğiyle sonuçlanması taraftarı olduğu için 2 Mart 1946'da başlayan görüşmeler 27 Mart günü itibarıyla olumlu bir şekilde tamamlandı.

İki ülkenin her sahada işbirliği yapmasının önünü açan ve ilişkileri bir kez daha pekiştiren bu antlaşma Irak'ta bazı kesimler tarafından tepkiyle karşılandı. Bu kesimlere göre Nuri Sait Paşa'nın yetkisinin dışına çıkarak imzaladığı bu antlaşma, Irak Devleti'nin menfaatlerine uygun olmayıp, Irak'ın Arap Birliği'ndeki rolüyle çatışmaktaydı. Söz konusu tepkiye rağmen Türkiye-İrak Antlaşması 7 Haziran 1947 tarihinde Irak Meclisi'nde 14 oya karşı 87 oyla, 12 Haziran'da da Irak Senatosu'nda 2'ye karşı 13 oyla kabul edildi. Irak cephesinde bunlar olurken Türkiye'de ise antlaşmanın onaylanmasıyla ilgili kanun tasarısı 5 Eylül 1947 tarihinde TBMM'ye sunuldu. Antlaşma mevcut 293 oyun ittifakıyla kabul edilirken, antlaşma aleyhine TBMM'de herhangi bir olumsuz görüş bildirilmedi.

Böylece yeni Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması, 1926 yılında imzalanmış ve 1936 tarihinde süresi uzatılmış olan eski iyi komşuluk antlaşmasının yerini aldı. Şüphesiz ilk adımı Türkiye'nin attığı bu sürece, her fırsatta Türkiye-İrak dostluğunun faydasından bahseden, antlaşmanın Irak Meclisi ve Senatosu tarafından kabulü için büyük çaba harcayan Nuri Sait Paşa'nın katkısı büyük oldu. Eşitlik prensibinin geçerli olduğu, işbirliği alanlarının genişletildiği bu antlaşmayla, iki ülke arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri bir kez daha sağlam bir temele dayandırıldı. İki ülke arasındaki iyi münasebetleri gölgeleyecek her hangi bir hâdisenin zuhur etmesinin önüne geçildi.

Bunların dışında bir taraftan komşu ülkelerle dostluk ilişkilerini sürdürmek, bir taraftan da Arap dünyasında komünizmi yayan SSCB'ye karşı batıyla daha fazla işbirliği yapmak niyetinde olan Irak, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin desteğini sağlamış olurken, batıyla da Türkiye aracılığıyla daha iyi diyalog kurma avantajını yakaladı. Türkiye ise Arap dünyasıyla yakınlaşma sürecine girdi. Böylece Türkiye'nin Hatay meselesi yüzünden Arap dünyasıyla ilişkilerinin bozulmasının da önüne geçildi.

## **KAYNAKÇA**

### **1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**

**BCA**, 30-10-0-0 / 259-741-42.

**BCA**, 30-10-0-0 / 259-747-46.

**BCA**, 30-18-1-2 / 6-52-10.

**BCA**, 30-18-1-2 / 35-27-12.

**BCA**, 30-18-1-2 / 25-6-19.

### **2. Meclis Tutanakları**

**TBMM Zabıt Ceridesi**, IV. Devre, C. IX, İnikat 59, (4 Haziran 1932).

**TBMM Zabıt Ceridesi**, IV. Devre, C. VIII, İnikat 72, (27 Haziran 1932).

**TBMM Zabıt Ceridesi**, IV. Devre, C. XV, İnikat 54, (20 Mayıs 1933).

**TBMM Zabıt Ceridesi**, VI. Devre, C. XXII, İnikat 28, (14 Ocak 1938).

**TBMM Zabıt Ceridesi**, VI. Devre, C. XVII, İnikat 43, (21 Nisan 1941).

**TBMM Zabıt Ceridesi**, VII. Devre, C. XV, Olağanüstü İnikat, (23 Şubat 1945).

**TBMM Zabıt Ceridesi**, VII. Devre, C. XX, İnikat 1, (1 Kasım 1945).

**TBMM Zabıt Ceridesi**, VIII. Devre, C. VI, İnikat 82, (5 Eylül 1947).

### **3. Gazeteler**

Akşam (1931-1948)

Cumhuriyet (1931-1947)

Ulus (1931-1947)

#### 4. Kitaplar

- Akşin, Aptülahat: **Türkiye'nin 1945'den sonraki dış politika gelişmeleri Orta Doğu meseleleri**, İstanbul, Kervan Matbaası, 1959.
- Arı, Tayyar: **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.
- Armaoğlu, Fahir: **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1919-1980)**, C.I, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994.
- Bilge, Suat Bilge: **Güç Komşuluk (Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992.
- Canatan, Yaşar: **Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Çobanoğlu, Maçit: **Türkiye-İrak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1994.
- Deringil, Selim: **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Esmer, Ahmet Şükrü: **Siyasi Tarih (1919-39)**, Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1953.
- Gönlübol Mehmet, Sar Cem: **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997.
- Gürün, Kamuran: **Türk- Sovyet İlişkileri(1920-1953)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Hamad Lak, Payman Abdullah: **Türkiye-İrak İlişkileri (1920-2010)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2015.
- Hamidi Elduri, İsmail Nuri: **Türkiye-İrak İlişkileri (1932-1963)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994.
- Koçsoy, Şevket: **İrak Türkleri ve Türk-İrak İlişkileri**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1991.
- Kurşun, Zekeriya: **Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabi hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Kürkçüoğlu, Ömer: **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972.

Ökçün A.Gündüz, Ökçün Ahmet R.: **Türk Antlaşmaları Rehberi**, Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974.

Önder, Zehra: **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, Çev. Leyla Uslu, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2010.

Şimşir, Bilal: **Atatürk ve Yabancı Devlet Adamları**, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Yurdakul, Nurcan: **Bağdat ve Basra'da İngiliz Konsoloslukları**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s.6-10.

## 5. Makaleler

Balkaya, İhsan Sabri: "Irak Kralı Faysal'ın Türkiye'ye Ziyaretinin Basındaki Yansımaları", **38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, C.II, s.567-581.

Çetinsaya, Gökhan: "Osmanlı Dönemi Irak (XIX. Yüzyıl)", **TDVİA**, C.XIX, İstanbul, 1999, s.93-95.

Halil el-Talib, İmâdüddin: "Başlangıçtan Osmanlı Dönemine Kadar Irak", **TDVİA**, C.XIX, İstanbul, 1999, s.87-91.

Hut, Davut: "Gertrude L.Bell'in Osmanlı Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Irak Krallığı'nın Kurulmasındaki Rolü" **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 35, 2016 (Güz), s.119.

\_\_\_\_\_ : "Bağdat Demiryolu ve Petrol Mücadelesi", **Die Bagdadbahn**, ed. M.Florian Hertsch / Mutlu Er, Hamburg 2016, s.80-98.

Kurşun, Zekeriya: "Osmanlı'dan Amerika'ya Tanımlanamayan Ülke: Irak", **Irak Dosyası**, C.I, yay. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan, İstanbul, 2003, s.1.

Saygı, Tarık: "Irak Kralı Faysal'ın Atatürk'ü Ziyareti ve Oluşturduğu Yankılar", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 15, Aralık 2017, s.211-223.

Sluglett Marion Farouk, Sluglett Peter: "Son Dönem Irak", **TDVİA**, C.XIX, İstanbul 1999, s.95-99.

Şimşir, Bilâl N.: "Musul Sorunu ve Türkiye-İngiltere-İrak İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXI, Sayı: 63, Kasım 2005, s.859-916.

EKLER

Ek 1: Irak Heyeti'nin Türkiye'ye Gelmesi

CUMA  
1  
MART  
1946  
5 Kuruş

**ULUS**  
ADIMIZ ANDIMIZDIR

TIP BALOSU  
14 Mart 1946  
Aşkara Pazarı sınırlarında

# Irak heyeti dün geldi

Görülecek meselelere dair

## Heyet Başkanı Nuri Sait Pş. bir demeçte bulundu

Irak heyeti Şeyhî beyleri katılımlarıyla Ankara'da bir arada.

**Türkiye-İrak arasındaki siyasi münasebelleri bir işbirliği yaparak fakkiyeye getiriyor**

Türkiye-İrak arasındaki siyasi münasebelleri, siyasi ilişkilerini geliştirip somut Irak meselesiyle ilgili bir anlaşma ile Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkarlarına uygun şekilde düzenlemek üzere, Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı imzalamak üzere, Irak heyeti Ankara'ya geldi. Heyet başkanı Nuri Sait Paşa, basın toplantısında, Türkiye-İrak arasındaki siyasi münasebelleri bir işbirliği yaparak fakkiyeye getireceğini belirtti.

### Irak ve Türkiye

Fatih Rıza ATAY

Irak'ın büyük devlet ve dünya siyaseti bakımından Türkiye için büyük önem taşıdığı bir devlet olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkarlarına uygun şekilde Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı imzalamak üzere, Irak heyeti Ankara'ya geldi. Heyet başkanı Nuri Sait Paşa, basın toplantısında, Türkiye-İrak arasındaki siyasi münasebelleri bir işbirliği yaparak fakkiyeye getireceğini belirtti.

### M. Byrnes diyor ki: Amerika Anayasayı müdafaa edecektir

**Bakan "buna muhalif olarak kuvvet kullandı ve ya kullanamaz tehditinde bulunursa kenarda kalamaz, diyor"**

Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı M. Byrnes.

Washington, 28 Mart - Amerika Dışişleri Bakanı M. Byrnes, bir basın toplantısında, Amerika Anayasası'nı müdafaa edeceğini belirtti. Byrnes, "Amerika Anayasası'nı müdafaa edeceğiz, buna muhalif olarak kuvvet kullandı ve ya kullanamaz tehditinde bulunursa kenarda kalamaz, diyor" dedi.

Byrnes, "Amerika Anayasası'nı müdafaa edeceğiz, buna muhalif olarak kuvvet kullandı ve ya kullanamaz tehditinde bulunursa kenarda kalamaz, diyor" dedi. Byrnes, "Amerika Anayasası'nı müdafaa edeceğiz, buna muhalif olarak kuvvet kullandı ve ya kullanamaz tehditinde bulunursa kenarda kalamaz, diyor" dedi.

Byrnes, "Amerika Anayasası'nı müdafaa edeceğiz, buna muhalif olarak kuvvet kullandı ve ya kullanamaz tehditinde bulunursa kenarda kalamaz, diyor" dedi.

### Bökenler Kurulu

**Bökenler Kurulu dün saat 12.00'de Başbakanlıkta toplandı. Başbakan başkanlığında toplantı yapıldı.**

### Atatürk'ün geçici kabrini ziyaret

**Atatürk'ün geçici kabrini ziyaret eden Nuri Sait Paşa, Atatürk'ün büyük devlet ve dünya siyaseti bakımından Türkiye için büyük önem taşıdığı bir devlet olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkarlarına uygun şekilde Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı imzalamak üzere, Irak heyeti Ankara'ya geldi.**

### Anglosakson basınında

**Sovyetler Birliği itham ediliyor**

**"Rusya, zamanla İngiliz İmparatorluğunu yıkamak maksadını güdüyor, buna karşı yegane tedbir İngiliz-Amerikan dostluğudur"**

London, 28 Mart - Bu sabah, Daily Telegraph gazetesinde yayınlanan bir makalede, İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ne karşı tedbirler alması gerektiği belirtilmektedir. Makalede, "Rusya, zamanla İngiliz İmparatorluğunu yıkamak maksadını güdüyor, buna karşı yegane tedbir İngiliz-Amerikan dostluğudur" denilmektedir.

### Sovyetler Birliği'nin

**Sovyetler Birliği'nin, Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı imzalamak üzere, Irak heyeti Ankara'ya geldi.**

### Sovyetler Birliği'nin

**Sovyetler Birliği'nin, Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı imzalamak üzere, Irak heyeti Ankara'ya geldi.**

Nuri Sait Paşa başkanlığında, Dışişleri Bakanı Fatih Rıza Atay, Başbakanlıkta Irak heyetiyle görüşüyor.

## Mısır hükümeti Öğrenci grevlerini dün yasak etti

**Yeni özyaşlar meydana çıkmazsa karşılaşılan sebep olduğu gerginliğin yatışacağı umuluyor**

Mısır Kuvvetleri Komutanı M. İsmail el-Sayid.

Kahire, 28 Mart - Mısır hükümeti bugün bir hüküm yayınladı. Buna göre, öğrenci grevleri yasaklandı. Hükümet, "Yeni özyaşlar meydana çıkmazsa karşılaşılan sebep olduğu gerginliğin yatışacağı umuluyor" dedi.

## İl ve İcelerde

**Doğrta heyetlerine belediye başkanları başkanlık edecek**

Belediye başkanları, il ve ilçelerde doğrta heyetlerine başkanlık edecek. Bu karar, Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkarlarına uygun şekilde alınmıştır.

## Üçlü bir demeçle Franco rejimi takbih edilecek

**Fakat İngiltere Franco'yu hariçten bir laziyke devirmeye kalkmazın**

Büyük rejimi kuvvellerdeceği kanaatinde bulunan İngiltere, Franco rejimini takbih edilecek. İngiltere, Franco rejimini takbih edilecek.

## Sovyetler Birliği'nin

**Sovyetler Birliği'nin, Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı imzalamak üzere, Irak heyeti Ankara'ya geldi.**

## Sovyetler Birliği'nin

**Sovyetler Birliği'nin, Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı imzalamak üzere, Irak heyeti Ankara'ya geldi.**



Ek 2: Türkiye-Irak Görüşmelerinin Başlaması

**Edison AMPULU**  
GÖZLERİNİZİN DOSTUDUR.  
KOC  
TİCARİET  
Ş. A. Ş.

**Cumhuriyet**  
Cumaertesi 2 Mart 1946  
22 Nispetiye Sayı: 7736

**Türk - Irak Görüşmeleri Bugün Başlıyor**

Bugün yapılacak ilk toplantıyı Başbakanımız Saracoğlu açacak Müzakerelere iştirak edecek Türk heyeti kuruldu

Türk - Irak ticari münasebetlerinin geliştirilmesi piyasada büyük bir alaka ile karşılanıyor

Ekselâns Nuri Said Paşanın, İstanbul'da ziyaret edeceği bildirilmektedir

**Türk - Fransız dostluğu**  
Başbakanımız, bir Fransız gazetecisine demeç bulundu

**Mr. Byrnes'ün beyanâtı**  
"Tecavüzü önlemek için harekete geçmeye hazırız"

**Valinin demeci**  
Şehrin ihtiyaçları, el durumu ve ilk öğretim hakkında yeni kararlar

**Veremle savaş planı**  
Sağlık Bakanlığında toplanan mitingde deloitörler karar verildi

**Onikiada ve Sovyetler**  
Rus ajanları, bu adalarda Sovyet ticaret gemileri için de verilmesini istedi

**Sovyet Rusya İranı boşaltmayacağını bildirdi**  
Yalnız Doğu İranda ki Sovyet kuvvetleri bugünden itibaren çekilmeye başlayacaklar

**Diger bölgelerdeki kuvvetler ise vaziyet anladılınca kadar yerlerinde kalacaklar**

**Franco'yu itemiyorlar**

**Nazilli fabrikası erkânı mahkemede**  
1379 kilo parça batmayı yoluz şekilde satkılardan dolayı tevkiiflerine karar verildi

**Üniversite inşaatı hakkında ileri sürülen itirazlar**  
Alikadılar, inşaat yerinin yanlış seçilme yüzünden Hazine'nin büyük masraflar tahsil olunduğu iddiasına cevap veriyorlar






# Ek 3: Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nın İmzalanması

Amerikadan yüz binlerce gömlek ve 10,700 radyo memleketimize geliyor

# AKŞAM



Şen 23 — No. 9830 — Falihi her yerde 10 kuruştur.

CUMARTESİ 29 Mart 1946

Şahit: Necmedin Sadak — Nispeti müdürü Hikmet Feridun E. — AKŞAM Matbaası

## Türk - İngiliz ittifakı dolayısıyla bir sual ve cevap hakkında

Güvenli Konyeyi toplanması bahsinde bir gün önce, yani geçen pazarlık, İngiliz meclisinde Türkiyeyi çok ya kendin düşündüren bir konuşma oldu. İnançsızca, güvenilmezce, yalandanlık geniz suikastı dolayısıyla bu konuşmayı konuşmuşlardır.

## Cin'de açıklık

Halk açıklık olmaktadır. Halk açıklık olmaktadır. Halk açıklık olmaktadır.

## KONSEY ÇARŞAMBAYA TALİK EDİLDİ

## Genel sekreter Rusya ve İran'dan tamamlayıcı malûmat isteyecek

## Moskova ve Tahran'dan gelecek malûmat çarşamba günü Konyeye bildirilecek

Londra 28 (İA) — Çarşamba günü tahminen saat 10.00'de Londra'da yapılacak toplantı için gerekli malûmatın toplanması için Konyeye talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Güvenli Konye genel sekreterliğine, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

## Türk - Irak antlaşması dün imzalandı

## Irak heyeti, pazartesi günü Ankara'dan hareket edecek

İstanbul 28 (İA) — Türkiye-İrak dostluk ve iyi komşuluk antlaşması dün gece saat 10.00'de Ankara'da imzalandı.

## Hindistan'ın istiklâlî

Ç. İngiliz Bakan, temaslama devam ediyor

Londra 28 (İA) — Hindistan için Ç. İngiliz Bakan, temaslama devam ediyor.

## Son dakika

## Rusya ile İran'dan Konyeye namına izahat istendi

Genel Sekreter, Grompho ile İran delegesini iki nota gönderdi

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

## Güler Gezerhan:

## (50) ler ve (100) ler

Tiyatro ve sinema hayatında, daha doğrusu Behi Tiyatro-

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

## Atina'da solcular dün nümüşler yaptı

İngiliz Dış Müsteşarı, Yunan milletine hitabesinde yarın or vermeye davet etti

Londra 28 (İA) — Yunanistan'da solcularun dün yaptığı nümüşler, İngiliz Dış Müsteşarı'nın Yunan milletine hitabesinde yarın or vermeye davet etti.

## Ankara'ya üç gündün beri kar yağıyor

Anadolunun bazı bölgelerinde karın kalmılığı bir süreli oldu

Ankara 28 (Yıldırım) — Ankara'da üç gündür kar yağıyor. Anadolu'nun bazı bölgelerinde de kar kalmılığı bir süreli oldu.

## DİKKATLER:

Anıt çeşme

Herkes herman her köy mezarına yapılıncasına dikkatli birer anıtın dikilmesi istendi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

## Atina'da solcular dün nümüşler yaptı

İngiliz Dış Müsteşarı, Yunan milletine hitabesinde yarın or vermeye davet etti

Londra 28 (İA) — Yunanistan'da solcularun dün yaptığı nümüşler, İngiliz Dış Müsteşarı'nın Yunan milletine hitabesinde yarın or vermeye davet etti.

## Ankara'ya üç gündün beri kar yağıyor

Anadolunun bazı bölgelerinde karın kalmılığı bir süreli oldu

Ankara 28 (Yıldırım) — Ankara'da üç gündür kar yağıyor. Anadolu'nun bazı bölgelerinde de kar kalmılığı bir süreli oldu.

## DİKKATLER:

Anıt çeşme

Herkes herman her köy mezarına yapılıncasına dikkatli birer anıtın dikilmesi istendi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

Londra 28 (İA) — Genel Sekreterlik, İran ve Rusya'dan gelecek malûmatın toplanması için talimatlar gönderildi.

# Ek 4: Türk-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nın Irak Ayan Meclisi'nde Tasdik Edilmesi

**AKŞAM**  
Hergün 8 sahife

**AKŞAM**

**TEGE**  
KUYVEZ SEKULU  
Onu kâhıyla, senâhat hal-  
terinde, dermansızlık ve gıze  
mühtâzıdır. Kâhında bir  
kuyvezi gızece.

Deniz 29 - No. 10294 - Fiyatı her yerde 10 kuruştur.

CUMA 13 Haziran 1947

Sahibi: Necmeddin Türkân - Yayıncı: İzzet Müezzini - Yazı İşleri Müdürü: Mustafa Özalp - Adana Matbaası

## Avusturya meselesinde Rusya ile Amerika arasındaki ziddiyet tamamen meydana çıktı

### Amerikan temsilcisi komisyonun bir ayık müzakerelerden sonra henüz işe bile koyulmadığını söyledi

Yeni York 12 (AA) - Avusturya meselesi için Moskova'daki Amerikan temsilcisi Donald Douglas, Amerika ve Sovyet Tarafından komite tarafından hazırlanan bir tasarıya karşı olduğunu söyledi.  
Bu tasarıya nazaran önderler Donald Douglas, Amerika ve Sovyet Tarafından komite tarafından hazırlanan bir tasarıya karşı olduğunu söyledi.  
Komiteye geçen sabah saat 10'da Moskova'da toplantı yapıldı.

## Bulgaristandaki teklifât münasebeti AMERİKA DIŞ BAKANLIĞI RESMÎ BİR TEBLİĞ NEŞRETTİ

### Tebliğde Peikov naal Bulgar hükümeti tarafından muhabele edilecek iş, şimdiki Bulgar rejiminin de Bulgarlarla bürriyet sever dünya efkâri tarafında muhabele edileceği beyan edilmiştir

Washington 12 (AA) - Dışişleri departmanı başkanı Nikola Peikov'un örneği de dahil olmak üzere, dışişleri departmanı tarafından hazırlanan ve Amerika Dışişleri Bakanlığı tarafından onaylanmış bir tebliğ, Dışişleri Bakanlığı tarafından neşredildi.  
Tebliğde, Amerikan Hükümeti tarafından muhabele edilecek iş, şimdiki Bulgar rejiminin de Bulgarlarla bürriyet sever dünya efkâri tarafında muhabele edileceği beyan edilmiştir.  
Bu, ilk defa Sovyet Hükümeti tarafından dışişleri departmanı tarafından hazırlanan ve Amerika Dışişleri Bakanlığı tarafından onaylanmış bir tebliğdir.  
Tebliğde, Amerikan Hükümeti tarafından muhabele edilecek iş, şimdiki Bulgar rejiminin de Bulgarlarla bürriyet sever dünya efkâri tarafında muhabele edileceği beyan edilmiştir.

## Askerî malûleri terfih tasarısı

### Maaşlara mühim zamlar ıcrâ edilecek

Ankara 12 (Pözdeler) - Bu işler adedi malûleri terfih hakkındaki tasarı, ek bir tasarı ile beraber, Tuncay Millî Servisleri Komisyonunda görüşülmüştür. Her bir yenden getirilmesini ve memurların ihtiyacını karşılamak üzere memurların maaşlarına bir saatte de yüzde 50 zam yapılacaktır.  
Ayrıca ek tasarı çerçevesinde maaş alınacak olan diğer memurların da maaşlarına yüzde 100, yani tamamını ihtiyacını karşılamak üzere zam yapılacaktır.  
Yaklaşık olarak her bir saatte bir saatte çıkarılacaktır.

## Macar meclisinde tenkitler

### Rusya, İngiltereye iza-hat vermediği reddetti

### Molotov'un İngiliz tebesülâtini Macar işlerine bir müdahale diye tasvif etmesi Londrada hayret ve teessür uyandırdı

Londra 12 (AP) - İngiltere meclisinde geçen hafta içinde yapılan konuşmaların bir kısmı, Macaristan'ın işlerine bir müdahale diye tasvif etmesi üzerine, İngiltere meclisinde tenkitler yapıldı.  
Macaristan'ın işlerine bir müdahale diye tasvif etmesi, İngiltere meclisinde hayret ve teessür uyandırdı.  
Molotov'un İngiliz tebesülâtini Macar işlerine bir müdahale diye tasvif etmesi, İngiltere meclisinde hayret ve teessür uyandırdı.

## Türk - Irak antlaşması

### Irak Ayan Meclisinde de tasdik olundu

### Nuri Said pağa ile Irak Dış Bakanı tenkitlere cevap verdiler

Bagdat 12 (AA) - Irak Ayan Meclisi, Irak-Türkiye Antlaşması'nı tasdik etti.  
Nuri Said Paşa, Irak Ayan Meclisi'nde konuşarak, antlaşmanın Türkiye ile Irak arasında imzalandığını ve Türkiye'nin antlaşmayı tasdik ettiğini söyledi.  
Irak Dış Bakanı, Nuri Said Paşa'nın konuşmasına cevap vererek, antlaşmanın Türkiye ile Irak arasında imzalandığını ve Türkiye'nin antlaşmayı tasdik ettiğini söyledi.  
Nuri Said Paşa, Irak Ayan Meclisi'nde konuşarak, antlaşmanın Türkiye ile Irak arasında imzalandığını ve Türkiye'nin antlaşmayı tasdik ettiğini söyledi.

## DIKKATLER:

### Piyasadaki illalât?

Karabölgelerdeki işler her halde çok ilginç bir şekilde gelişmektedir. Karabölgelerdeki işler her halde çok ilginç bir şekilde gelişmektedir. Karabölgelerdeki işler her halde çok ilginç bir şekilde gelişmektedir.

## İki yaralama vakası

### Hürriyet bîzaklı, Hasan tabanca ile yaralandı

Dün gece saatlerinde, Hürriyet bîzaklı, Hasan tabanca ile yaralandı. Dün gece saatlerinde, Hürriyet bîzaklı, Hasan tabanca ile yaralandı.

## Sözcü telkinler yapan profesörler

### Tahrikât evrakı Danıştaya veriliyor

Ankara 12 (Pözdeler) - Tahrikât evrakı, Danıştay'a veriliyor. Tahrikât evrakı, Danıştay'a veriliyor.

## Çinde herbiî

Londra 12 (AP) - Çin hükümeti, Çin'de herbiî hareketler olduğunu açıkladı. Çin hükümeti, Çin'de herbiî hareketler olduğunu açıkladı.

## Günler Geçerken

### Eşkîyalık âdabı

Artık bu kadar da fazla. Yazın, yazın... Eşkîyalık âdabı, artık bu kadar da fazla. Yazın, yazın... Eşkîyalık âdabı, artık bu kadar da fazla.

Ek 5: Türk-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nın TBMM'de Tasdik Edilmesi

CUMHURİYETİ 6 EYLÜL 1946

ULUS ADIMIZ ANDIMIZDIR

ULUS ADIMIZ ANDIMIZDIR



I kısım tarihinde tekrar toplanmak üzere

B. M. Meclisi çalışmalarına ara verdi

Dün yapılan toplantıda

Türkiye - Irak dostluk antlaşması tasdik edildi



Tasdikleri hatıra: Nuri Sait Paşa - Irak antlaşmasını konuşuyor.

B. Hasan Saka, antlaşma etrafında izahat verdi, tasarı alkışlarla kabul edildi

Başvı Millet Meclisi dünki toplantısında Türkiye ile Irak arasında imza altına alınmış dostluk, iyi komşuluk ve ticaret antlaşmasını tasdik etti.

Meclis Başkanı Nuri Sait Paşa'nın başkanlığında toplanan Meclis, saat 10.30'ta Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı tasdik etti.

Antlaşma, 1946 yılında İstanbul'da imzalandı. Antlaşma, iki ülke arasında ticaret, kültür, eğitim ve diğer alanlarda işbirliğini amaçlıyor.

Antlaşma, iki ülke arasında ticaret, kültür, eğitim ve diğer alanlarda işbirliğini amaçlıyor. Antlaşma, iki ülke arasında ticaret, kültür, eğitim ve diğer alanlarda işbirliğini amaçlıyor.

D. P. nin son demecine dair

Falih Rıfkı ATAY

Demirel Parti Meclis Başkanı İsmet İnönü'nün son demecine dair Falih Rıfkı Atay'ın yazdığı yazı. Yazıda İnönü'nün politikalarını ve partiye olan güveni eleştiriliyor.

Genellikle meclisten önce konuşan İnönü, meclis üyelerine seslendi ve partiye olan güvenini açıkladı.

Meclis üyeleri İnönü'nün konuşmasını dinledikten sonra, İnönü'nün konuşmasını alkışladılar.

Meclis üyeleri İnönü'nün konuşmasını alkışladı ve İnönü'nün konuşmasını alkışladı.

Avrupa için Amerika yardım işini daha da hızlandıracak

Amerika'nın Avrupa için yaptığı yardımların hızlandırılması için alınan kararlar.

Amerika'nın Avrupa için yaptığı yardımların hızlandırılması için alınan kararlar.

Amerika'nın Avrupa için yaptığı yardımların hızlandırılması için alınan kararlar.

Amerika'nın Avrupa için yaptığı yardımların hızlandırılması için alınan kararlar.



Yeni İçişleri Bakanı R. Nuri, Milli Eğitim Bakanı Y. Kemal, Sağlık Bakanı R. Cavit Ekin ile birlikte.

Kabinede değişiklik

Yeni Bakanlar işe başladılar

B. M. B. Bakanlar Kurulu dün toplanarak yeni bakanlar kurulunu oluşturdu.

Bayındırlık Bakanının izahları

B. İncedayı Söğüt batokilide dağıtım sorusuna cevap verdi

Bayındırlık Bakanı İncedayı Söğüt, batokilide dağıtım sorusuna cevap verdi.

Yeni Bakanlar İşe Başladılar

B. M. B. Bakanlar Kurulu dün toplanarak yeni bakanlar kurulunu oluşturdu.

Bağcımsız İki Milletvekili C.H.P. ye girdi

İki milletvekili C.H.P. ye girdi.

B. M. B. Bakanlar Kurulu

B. M. B. Bakanlar Kurulu dün toplanarak yeni bakanlar kurulunu oluşturdu.

B. İzzettin Çoşar heyeti Moskova'da

B. İzzettin Çoşar heyeti Moskova'da.

Yargıtay Başkanı bugün yeni Adalet yulunu açacak

Yargıtay Başkanı bugün yeni Adalet yulunu açacak.

Yargıtay Başkanı bugün yeni Adalet yulunu açacak.